

Queerin kuvataidekasvatuksen jäljillä

Sukupuolen ja seksuaalisuuden teemat ja queer kuvataidekasvatuksen alaan liittyvissä
tutkielmissa

Riika Vesakoivu
Pro gradu -tutkielma
Kuvataidekasvatus
Taiteiden tiedekunta
Lapin yliopisto
Kevät 2023

Lapin yliopisto, Taiteiden tiedekunta

Työn nimi: Queerin kuvataidekasvatuksen jäljillä – Sukupuolen ja seksuaalisuuden teemat ja queer kuvataidekasvatuksen alaan liittyvissä tutkielmissa

Tekijä: Riika Vesakoivu

Koulutusohjelma/oppiaine: Kuvataidekasvatus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: 82

Vuosi: 2023

Tiivistelmä:

Pro gradu -tutkielma tarkastelee sukupuolen ja seksuaalisuuden teemojen sekä queerin määrittymistä kuvataidekasvatuksen alaan liittyvissä tutkielmissa. Tutkielman tavoitteena on pohtia kuvataidekasvatuksen ja queer-tutkimuksen yhteyksiä ja mahdollisuuksia ja selvittää, miten kuvataiteen, visuaalisen kulttuurin ja sukupuolentutkimuksen teemoja on käsitelty Lapin yliopistossa tehdyissä pro gradu -tutkielmissa. Tutkielma tuo esille syrjintää vastustavan ja normatiivista ajattelua purkavan pedagogiikan ja tutkimuksen tärkeyden ja kuvailee taiteellisen ja queerin ajattelun yhteneväisyyksiä.

Tutkielma on laadullinen tutkimus, jonka aineistona on Lapin yliopistossa tehtyjä pro gradu -tutkielmia. Aineiston analyysimenetelmänä käytetään teemoitteluja ja lähilukuanalyysiä. Tutkielman teoreettinen viitekehys pohjautuu queer-tutkimuksen, feministisen tutkimuksen ja kuvataidekasvatuksen alan tutkimuskirjallisuuteen ja käsitteisiin.

Tutkimuksen tuloksena voidaan todeta, että sukupuoli määrittyy aineiston tutkielmissa sekä kriittisesti tarkastellen että normatiivisia käsityksiä toistaen. Sukupuolen representaatioita ja performatiivisuutta tarkasteltiin monipuolisesti, mutta osassa aineistosta ilmeni myös sukupuolen kaksijakoisuutta luonnollistavia ja yleistäviä käsityksiä. Visuaalisen kulttuurin representaatioiden todettiin toistavan ja tuottavan käsityksiä sukupuolesta. Taiteen tekniikoilla ja visuaalisuudella on myös mahdollista rikkoa normatiivisia käsityksiä ja tuoda näkyväksi moninaisia, queerejä mahdollisuuksia.

Avainsanoja: queer-tutkimus, sukupuoli, kuvataidekasvatus, kuvataide, visuaalinen kulttuuri, opinnäytteet

University of Lapland, Faculty of Art and Design

Title: Searching for Queer Art Education – Gender, sexuality and queer in theses on topics related to the field of art education

Author: Riika Vesakoivu

Degree Programme: Art Education

Type of work: Master's thesis

Number of pages: 82

Year: 2023

Abstract:

This Master's thesis examines how themes of gender, sexuality and queer are defined in theses on topics related to the field of art education. This thesis explores the connections between art education and queer theory and outlines how theses published in the University of Lapland have examined the themes of art, visual culture and gender studies. This thesis highlights the importance of anti-oppressive pedagogy and dismantling normative mindsets in research and describes the similarities between artistic and queer thinking.

The thesis uses qualitative research methods and the data consists of theses published in the University of Lapland. Thematic analysis and close reading were used as the methods of analysis. Queer theory, feminist research and studies on art education are the theoretical framework of this thesis.

Both diverse and normative notions of gender were found in the data. In some theses gender was understood as performative and gender representations were examined in a versatile way, but in others normative and binary mindsets were found. The data shows that notions of gender are produced and repeated in visual representations. Artistic practices and visual techniques can be used to dismantle normativity and visualize diverse and queer possibilities.

Keywords: queer, gender, art education, visual arts, visual culture, theses

Sisällys

Sisällys.....	4
1. Johdanto.....	5
1.1 Tutkielman taustat	5
1.2 Tutkimuskysymykset ja aineisto	7
1.3 Keskeisiä käsitteitä ja tutkielman rakenne.....	8
2. Queer ilmiönä ja ajattelutapana	11
2.1 Aktivismista queer-tutkimukseen	11
2.2 Queer taide ja queer tulkinta.....	13
2.3 Queer ja feministinen pedagogiikka	17
3. Tutkimusmenetelmä	26
3.1 Aineiston kuvailu ja rajaamisen periaatteet.....	26
3.2 Aineiston analyysimenetelmät: teemoittelu ja lähilukuanalyysi.....	29
3.3 Lista aineistoon kuuluvista pro gradu –tutkielmista.....	31
4. Queer, sukupuoli ja seksuaalisuus kuvataidekasvatukseen liittyvissä tutkielmissa.....	37
4.1 Yleiskatsaus aineiston tutkielmiin	37
4.2 Sukupuoli tutkimuskategoriana ilman kriittisempää tarkastelua	43
4.3 Visuaaliset representaatiot sukupuolten toistajina ja tuottajina	52
4.4 Sukupuolinäkökulma stereotyyppien murtajana	56
4.5 Sukupuolen moninaisuus ja queer	60
5. Pohdinta.....	66
Lähteet	70

1. Johdanto

1.1 Tutkielman taustat

Tutkielmani *Queerin kuvataidekasvatuksen jäljillä* taustalla on käsitys, jonka mukaan ihmisen sukupuoli ei ole biologiaan pohjautuva kaksinapainen vastakkainasettelu, vaan joustava, kehittyvä, jokaisen subjektiiviseen käsitykseen perustuva tekemisen ja ilmaisun väline. Kuvissa, kielessä ja kulttuurisissa käytännöissä toistetut ja rakennetut käsitykset sukupuolesta kaksijakoisena, pysyvänä ja heteroseksuaalisena ovat muodostuneet tosiasioiksi, ja muunlaiset elämäntavat nähdään usein poikkeavana vähemmistönä.

Vastakkainasettelut miehen ja naisen, maskuliinisen ja feminiinisen, homoseksuaalisuuden ja heteroseksuaalisuuden välillä nähdään helposti absoluuttisina kategorioina, joihin liittyy tietynlaisia, opittuja mielikuvia ja oletuksia. Eivätkö nämä luokat kuitenkin pidä sisällään enemmän vaihtelua ja moninaisuutta kuin samankaltaisuutta? Queer-tutkimus tutkii normaalin ja poikkeavuuden rakentumista ja rikkomista ja kyseenalaistaa itsestään selvänä pidettyjä käsityksiä muun muassa sukupuolista, seksuaalisuuksista, ihmissuhteista ja identiteetistä (ks. esim. Suominen, Pusa, Raudaskoski, Haggrén, 2019).

Motivaatiotani kuvataidekasvatuksen tutkimiseen queer-tutkimuksen näkökulmasta ovat lisänneet pohdintani ja huomioni (nyky)taiteen ja queerin ajattelun samankaltaisuuksista ja yhtymäkohdista. Taiteellinen ja queer ajattelu voivat yhdistyä esimerkiksi normien ja normatiivisuuden kyseenalaistamisessa ja vastustamisessa, sattuman ja yllättävyyden arvostamisessa, totuttujen käsitysten ja ajattelutapojen murtamisessa ja muokkaamisessa, sekä uusien olemisen ja näkemisen tapojen esille tuomisessa. Taiteellinen ilmaisu on siinä mielessä erityistä viestintää, että se voi paitsi esittää monipuolisia näkökulmia ja kokemuksia, myös tuoda näkyväksi näkymättömiä, uudenlaisia todellisuuden mahdollisuuksia. Sukupuolitietoisuus ja queer näkökulma olisikin tärkeää ja luontevaa sisällyttää osaksi kuvataidekasvatusta, sen tutkimusta ja sen opetusta.

Tarvitaan tutkimusta kuvataidekasvatuksen queereista mahdollisuuksista, jotta kuvataidekasvattajat voivat saada tietoa ja keinoja sukupuolitietoiseen, syrjintää vastustavaan opetukseen. Queer-tutkimuksen ja kuvataidekasvatuksen yhdistäminen antaisi myös mahdollisuuden murtaa kuvataidekasvatuksen kentän normatiivisia käytänteitä ja tuoda esille uudenlaisia, normikriittisiä tutkimusmahdollisuuksia.

Tutkielmani on ajankohtainen, sillä sukupuolitietoisuus on ollut toistuvasti esillä viime vuosina niin mediassa kuin kasvatukseen liittyvissä keskusteluissakin. Syksyllä 2019 Yle uutisoi kouluterveyskyselyn tuloksista, jonka mukaan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret kokivat enemmän kiusaamista, seksuaalista häirintää ja väkivaltaa muihin nuoriin verrattuna (Terävä, 2019). Leemann ja Virrankari (2022, s.155–156) kirjoittavat THL:n tutkimuksessa, että vuosina 2019–2021 sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten osallisuuden kokemus heikentyi selvästi muita nuoria enemmän. Osallisuutta on esimerkiksi tulla kuulluksi omana itsenään ja kokea voivansa osallistua ja vaikuttaa asioihin (Leemann & Virrankari, 2022, s. 155–156). Kasvatuksen ammattilaisten on kiinnitettävä huomiota kiusaamisen ehkäisyyn ja sukupuolisensitiivisyyden valtavirtaistumiseen.

Kesäkuussa 2020 intersektionaalisen feminismin käsite herätti keskustelua mediassa, kun sillä luonnehdittiin hallituksen tasa-arvo-ohjelmaa uutisissa ja ministeri Ohisalon Twitter-tilillä. Leena-Maija Rossi (2021, s. 74–75) kuvailee keskustelun kuohahtaneen käsitteen ”hankaluudesta”, ja pohtii, olisiko intersektionaalisuus itseksensä, ilman yhdistämistä feminismiin, herättänyt yhtä suurta vastustusta. Hän kirjoittaa, että feminismin historiaan kytkeytyvä termi tuo esille, että sukupuoli ei yksinään riitä selittämään ihmisten eriarvoista kohtelua yhteiskunnassa, vaan siihen vaikuttavat monet päällekkäiset ja risteävät eri tekijät, esimerkiksi sosioekonominen tausta, asuinpaikka, rodullistaminen, ikä, seksuaalinen suuntautuminen, vammaisuus ja uskonto. Hän muistuttaa, että kaikki identiteettien luokitteluun käytettävät määreet vaikuttavat yksilöiden asemaan erilaisissa yhteiskunnan rakenteissa, ja että ”intersektionaalisuuden avulla saadaan esiin syrjinnän mekanismeja sekä tehdään näkyväksi sitä, kuinka etuoikeudet ja eriarvoisuudet yhteiskunnassa muodostuvat” (Rossi, 2021, s. 74–75). Nyt

myös taidekasvatuksen alalla on syytä pohtia, mitä intersektionaalinen taidekasvatus on, ja millaisia alan tutkimuksen ja käytäntöjen kehityssuunnat voisivat olla.

Sukupuolivähemmistöjen oikeudet saivat paljon mediahuomiota uuden translain käsittelyn yhteydessä. Toivonen ja kollegat kirjoittavat Ylen artikkelissa (2023), että Suomen uusi translaki hyväksyttiin pitkän käsittelyprosessin jälkeen eduskunnassa 1.2.2023. Vanhassa laissa sukupuolen juridiseen vahvistamiseen vaadittiin psykiatrinen arvio, pitkä lääketieteellinen prosessi ja todistus lisääntymiskyvyttömyydestä, kun taas uusi laki mahdollistaa sukupuolen vahvistamisen täysi-ikäisenä kirjallisella hakemuksella (Toivonen ym., 2023). Transsukupuolisten lasten ja nuorten oikeus itsemäärittelyyn jäi kuitenkin vielä lain ulkopuolelle (Toivonen ym., 2023).

1.2 Tutkimuskysymykset ja aineisto

Tutkielmani tavoitteena on pohtia sukupuolen ja seksuaalisuuden teemojen ja queer-käsitteen merkityksellistämistä Lapin yliopistossa tehdyissä kuvataidekasvatuksen tutkimusalaan liittyvissä pro gradu -tutkielmissa.

Tutkimuskysymykseni ovat:

Miten kuvataidekasvatuksessa käsitteellistetään sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden teemoja?

Miten queer määrittyy kuvataidekasvatuksen tutkimusalaan liittyvissä tutkimuksissa?

Aineistonani käytän Lapin yliopistossa tehtyjä pro gradu -tutkielmia, joiden tutkimusaiheet liittyvät sukupuoleen, sukupuolentutkimukseen tai queer-tutkimukseen sekä taiteeseen, taidekasvatukseen tai visuaaliseen kulttuuriin. Keräsin aineistoni tutkielmat verkosta käyttämällä Lapin yliopiston kirjaston hakujärjestelmä Finnaa sekä sähköistä julkaisuarkistoa Lauda. Koko aineisto sisältää tutkielmia kolmesta eri tiedekunnasta ja kolmeltatoista eri koulutusosalta.

Sukupuolentutkimukseen ja kuvataidekasvatukseen liittyvistä teemoista tehtyjen pro gradu -tutkielmien tarkastelu avaa opiskelijoiden ja alan tulevien ammattilaisten näkökulmaa alojen yhteyksistä ja mahdollisuuksista. Peilaan pro gradujen näkökulmia viimeaikaiseen kansainväliseen ja suomalaiseen tutkimuskirjallisuuteen kuvataidekasvatuksen, sukupuolentutkimuksen, visuaalisen kulttuurin tutkimuksen ja queer-tutkimuksen aloilta.

1.3 Keskeisiä käsitteitä ja tutkielman rakenne

Tutkielmassani käyttämän tutkimuskirjallisuuden keskeisimpiin käsitteisiin kuuluvat queer ja intersektionaalinen feminismi. Queer-teoria kiinnittyy yhteiskunnalliseen keskusteluun vallan rakenteista ja normeista erityisesti sukupuolen ja seksuaalisuuden näkökulmasta. Intersektionaalinen feminismi tutkii identiteettien ja syrjinnän moniulotteista luonnetta. Chan ja Howard (2018, s. 355) kirjoittavat intersektionaalisuuden olevan osittain samankaltainen ja rinnakkainen tieteellinen näkökulma queer-teorian kanssa. Molemmissa tutkimusnäkökulmissa tarkastellaan kriittisesti vallan rakenteita ja muodostumista suhteessa moninaiisiin identiteetteihin, ja molempien suuntausten tavoitteet linkittyvät sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen ja aktivismiin. Intersektionaalisuudessa kiinnitetään huomiota identiteettikategorioiden moniulotteisuuteen ja risteävyyteen, ja moninaisuuteen eri identiteettiryhmien sisällä, jotka aiheuttavat erilaisia ja päällekkäisiä syrjinnän muotoja. (Chan & Howard, 2018, s. 355.)

Queer-käsitettä käytetään erityisesti englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa monipuolisesti, sillä englanninkielisenä sanana se tietysti taipuu sujuvasti osaksi tekstiä välillä adjektiiviksi, välillä kuvaamaan tutkimussuuntausta ja välillä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöyhteisöjen itsemäärittelyä. Tässä tutkielmassa käytän queer-sanaa yrittämättä suomentaa sitä, jotta termi säilyttäisi moniulotteisen merkityksellisyytensä, ja koska huomattava osa käyttämästäni tutkimuskirjallisuudesta on englanninkielistä.

Queer voi tutkimussuuntauksen lisäksi kuvata myös laajemmin ajattelutapaa, jossa kritisoidaan pakotettua normaaliutta, hyväksytään erilaisuus ja yksilölliset kokemukset, ja avataan ymmärrys normaalin ulkopuoliselle epävarmuudelle, yllätyksellisyydelle ja piilotetulle. Käytän termiä myös adjektiivimaisesti kuvaamaan normatiivisuutta kritisoivaa näkökulmaa, esimerkiksi queer kuvataidekasvatus tai queer taide. Queer voi myös esiintyä tekstissä kuvaamassa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen moninaisia edustajia tai yhteisöjä, jotka käyttävät termiä kuvaamaan itseään.

Keskeinen käsite tässä tutkielmassa on myös representaatio, sillä suuri osa pro gradu – tutkielmista koostuvasta aineistostani käsittelee sukupuolten representaatioita. Representaatio tarkoittaa kirjaimellisesti uudelleen esittämistä, ja sukupuolentutkimuksessa, visuaalisen kulttuurin tutkimuksessa ja taiteentutkimuksessa representaation käsitteellä pohditaan kulttuuristen merkkien merkityksiä ja vaikutuksia, eli sitä, miten erilaisiin kuvallisiin esityksiin, kuten taideteoksiin tai median tuotteisiin, yhdistetään mielikuvia, arvoja ja merkityksiä (Paasonen, 2010, s. 40–41). Susanna Paasonen (2010, s. 40–41) kirjoittaa, että representaatiot ovat yhtä aikaa esittäviä, edustavia ja tuottavia, eli samalla kun esimerkiksi valokuva esittää jotakin, se myös edustaa jotain laajempaa kokonaisuutta tai kategoriaa, ja tuottaa ja rakentaa uudenlaisia mielikuvia ja merkityksiä. Tämän tutkielman kontekstissa on erityisen oleellista, miten taiteen ja median kuvalliset esitykset heijastelevat ja muokkaavat käsityksiämme sukupuolista ja seksuaalisuuksista.

Tutkielmani sisältää johdanto- ja pohdintalukujen lisäksi kolme lukua. Johdantoluvussa tuon esiin tutkielmani taustamotivaatioita ja yhteyttä yhteiskunnallisiin keskusteluihin, sekä tutkielman keskeisten käsitteiden käyttöä. Luku kaksi ”Queer ilmiönä ja ajattelutapana” tuo esille tutkielman teoriapohjan. Esittelen ensin queer-tutkimuksen aktivismiin pohjautuvaa taustaa, sen mahdollisuuksia ja sen teoreettisia näkökulmia suhteessa taiteeseen ja kasvatukseen. Luvun kaksi teoriapohja koostuu kansainvälisestä ja kotimaisesta tutkimuskirjallisuudesta kuvataidekasvatuksen, taiteen tutkimuksen, visuaalisen kulttuurin tutkimuksen ja sukupuolentutkimuksen tieteenaloilta.

Luvussa kolme esittelen tarkemmin tutkimusmenetelmäni sekä aineistoni, joka koostuu Lapin yliopiston pro-gradu -tutkielmista. Luvussa neljä käsittelen aineiston analyysin tuloksia peilaten niitä teoriakirjallisuuteen. Lopuksi pohdinnassa esittelen tutkimuksen tulokset ja reflektoin, arvioin tutkimusprosessiani ja tutkimustulosten yleistettävyyttä ja merkitystä sekä pohdin jatkotutkimusmahdollisuuksia.

2. Queer ilmiönä ja ajattelutapana

2.1 Aktivismista queer-tutkimukseen

Miten homon vanha haukkumasana päätyi tarkoittamaan tutkimussuuntausta ja monimerkityksellistä, normatiivisuutta vastustavaa ajattelutapaa? Pia Livia Hekanaho (2010, s. 145–146) kirjoittaa queer-käsitteen juontuvan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia ajavasta aktivismista, joka voimistui 1980–1990-luvuilta lähtien vaatimaan uudenlaista kantaottavaa toimintaa ja vastarintaa. Hän kirjoittaa, että queer-aktivismiin nousun taustaimpulsseina vaikutti voimakkaasti 1980-luvulla hiv/aids-kriisi ja yhteiskuntien riittämätön vastaus siihen. Tähän liittyneet homofobinen syrjintä ja viharikokset saivat aikaan radikaalimpaa vastarintaa kannattavaa aktivismia, jonka tunnetuimpia ryhmittymiä olivat yhdysvaltalaiset ACT UP ja Queer Nation (Hekanaho, 2010, s. 145–146). Queer-aktivismi edisti aids-kriisin aikana tietoisuutta tuhoisasta sairaudesta ja vaati parempaa hoitoa sairastuneille, mutta aktivistien toiminta vaikutti myös laajemmin siihen, miten sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä alettiin merkityksellistää yhteiskunnallisesti (Rossi, 2017, s. 5).

Aktivistit ottivat haltuunsa alun perin homon vanhan haukkumanimen 'queer', joka viittaa sanana vinoon, outoon ja kummalliseen (Hekanaho, 2010, s.145–146). Getsy (2016, s. 12) kirjoittaa, että ulkopuolisuutta osoittavan sanan takaisin omiminen antaa vallan takaisin niille, joita on sanan avulla yritetty häpäistä ja hiljentää. Queer syntyi hänen mukaansa myös vastustuksena osan lesbo- ja homoyhteisöön kuuluvien pyrkimyksiin mukautua 'normaaliin'. Queer uhmaakin pakotettua normaaliutta, ja sitä vastoin omaksuu erilaisuuden, yksilöllisyyden ja itsemäärittelyn (Getsy, 2016, s.12).

Hekanahon (2010, s. 146–153) mukaan queer-nimitys siirtyi myös tutkimuskentälle 1990-luvun alussa kuvaamaan uudenlaista, identiteettikategorioiden kritiikkiin painottunutta tutkimusta. Hän kirjoittaa, että queer-tutkimus kyseenalaistaa lesbo- ja homotutkimuksen perinteeseen liittyvät tarkkarajaiset, essentialistiset identiteettikategoriat, ja kiinnittää huomion normaaliuden, normien ja poikkeavuuden

tuottamiseen ja ylläpitämiseen kulttuurissa. Kahden sukupuolen ja homo- ja heteroseksuaalisuuden vastakkainasettelun sijaan identiteetit nähdään tietämisen, valtasuhteiden ja kielellistämisen tapoina (Hekanaho, 2010, s. 146–153).

Tutkija Kevin Kumashiron (2002, s.10) mukaan nimenomaan queer-termin syrjinnästä muistuttava historia tekee siitä niin voimaannuttavan, ja monikäyttöisyydessään sopivan kuvaamaan tutkimusta, joka vastustaa ja muuttaa sortavia rakenteita. Hänen teoksessaan ”Troubling education: queer activism and antioppressive pedagogy” queer-aktivismi ja queer-tutkimuksen näkökulmat yhdistyvät kriittisen pedagogiikan teoriaan. Tutkija Adam J. Greteman (2017, s.197) puolestaan korostaa, että queer ei ole mitään määriteltyä. Sen sijaan se hyväksyy epävarmuuden ja elämän satunnaisuuden tutkiakseen ymmärrettävyyden rajoja ja uudenlaisia maailmoja.

Queer on siis terminä monimerkityksellinen ja suorastaan määrittelyjä välttelevä. Kuitenkin queer-tutkijoiden kirjoitusten keskiössä toistuvat ”normaalin” kyseenalaistaminen ja vastustaminen sekä epätietoisuuden ja epävarmuuden sisältämien mahdollisuuksien hyväksyminen. Queer-tutkimuksessa käsitteiden, määrittelyiden ja rakenteiden voima ja valta tiedostetaan. Tutkija Pia Livia Hekanaho (2010, s. 149) kuvaa queer-tutkimusta seuraavasti:

En määrittele tutkimustani vain yritykseksi saada aikaan tuloksia tutkimalla tiettyä aineistoa tietynlaisella menetelmällä, vaan yhtä olennainen osa tutkimustani on siinä käyttämäni käsitteiden, olettamusten, lähtökohtien ja oman tutkijan positioni jatkuva pohtiminen ja esiin kirjoittaminen. Osa tutkimusprosessiani on silloin esimerkiksi sen pohtiminen ja avaaminen, miten lähestymistapaani ja saavuttamiini tuloksiin vaikuttaa käyttämäni käsitteistö. Käsitteiden myötä sitoudun työssäni erilaisiin lähtöoletuksiin ja näkemyksiin vaikkapa sukupuolesta, vallasta ja toimijuudesta.

Yhdyn tutkijoiden ajatuksiin queer-tutkimuksen itsereflektiivisestä luonteesta. Jos tutkimuksessa esimerkiksi käsitellään sukupuolta tai vaikkapa jaotellaan tutkimuskohteet sukupuolen perusteella, tulee silloin määritelleeksi sukupuolen jollakin tavalla. Queer

tutkimusnäkökulmana kannustaa tiedostamaan myös tutkijan omat itsestäänselvyyksinä pidetyt jaottelut ja määritelmät.

Toisaalta queer ja sen outoon ja kummallisuuteen viittaavat merkitykset avaavat mahdollisuuksia vanhojen, opittujen jaottelujen ulkopuolelle. Mitä kaikkea uutta voisi olla normaalin ulkopuolella? Mitä ajatuksia epävarmuus ja epätietoisuus voisivat saada aikaan? Queer-tutkija Aapo Raudaskoski (2018, s. 48–49) kirjoittaa, että queerissa ajattelussa on keskeistä oppia elämään epävarmuuksien ja avoimien mahdollisuuksien kanssa. Jos sukupuolta tarkastellaan performatiivisena, tekemisenä olemisen sijaan, se antaa hänen mukaansa loputtomia mahdollisuuksia kaikille, ei ainoastaan tietyille vähemmistöille. Kun tavoitellaan ”kestävää sukupuolen ontologiaa”, on tehostettava opittujen ajatusmallien unohtamista ja tehtävä tilaa esiin tuleville queereille mahdollisuuksille (Raudaskoski, 2018, s. 48–49).

2.2 Queer taide ja queer tulkinta

Queerin vaikeaa määriteltävyyttä, normatiivisuuden rikkomista ja tätä abstraktilta kuulostavaa toisinajattelua voi tehdä näkyväksi esimerkiksi taiteen avulla. Getsy (2016, s. 15) tuo esille taiteilijoiden työskentelyä kokoavassa teoksessaan “Queer”, että queer taide voi visualisoida “toiseuden”, erilaisuuden kokemukset ja toisinajattelun mahdollisuudet. Rossin (2001, s. 70) mukaan nykytaiteen kuvastoilla on merkitystä sukupuolen ja seksuaalisuuden monipuolisten esitysten esiin tuomisessa. Hän kirjoittaa, että taiteen avulla voidaan havainnollistaa visuaalisesti muotoutuvia merkityksiä, sekä tuottaa uudenlaisia näkökulmia ja edistää kulttuurista muutosta.

Taide voi saada queereja merkityksiä taiteilijan oman näkökulman kautta. Getsy (2016, s. 16) toteaa, että taiteilijat, jotka kuvailevat omaa työskentelyään sanalla queer, vastaavat työskentelyllään syrjinnän ja ennakkoluulojen kokemuksiin niitä kohtaan, joiden seksuaalisuus tai sukupuoli eivät sovi “normaaliin”. Hän kirjoittaa, että taiteilijoiden teokset tuovat esille utopistisia ja dystopisia vaihtoehtoja tavanomaiselle ja esittävät

kapinallisia, maailmankolkasta riippuen laittomiakin näkökulmia, suhteita, rakkauksia ja yhteisöjä. Ne ovat anteeksipyytelemätön vaatimus itsemäärittelyyn (Getsy, 2016, s.16).

Toisaalta queer taide voi olla vanhojen tekemisen tapojen merkityksellistämistä uudelleen. Taiteilija Amy Sillmann (2011, s. 58–59) argumentoi, että nykytaiteessa abstrakti ekspressionismi voi saada queerejä merkityksiä. Taidehistoriassa abstraktia ekspressionismia on hänen mukaansa kuvailtu mahtipontiseksi ja maskuliiniseksi, mutta nykytaiteessa tämä maalaustapa on otettu uudelleen haltuun ruumiillisuuden, sotkuisuuden, eleiden, fyysisyyden ja käsin tekemisen kautta. Hän kirjoittaa, että materiaalilähtöiset työskentelyprosessit hyväksyvät kiusallisuuden, ponnistelun, epämääräisyyden ja ennustamattomat sattumat. Sillmannin mukaan ei ole yllättävää, että abstraktin ekspressionismin omiminen on tapahtunut nimenomaan queeriksi identifioituvien ja naisten toimesta, sillä maalaustavan kehollinen työskentelytapa ja maskuliiniseksi nimetyt merkitykset varmasti houkuttelivat ottamaan sen omakseen.

Sillmanin kirjoituksessa abstrakti maalausprosessi muuttuu queeriksi, kun se otetaan omaksi, kun sen historiaan kirjoitetut merkitykset käännetään pääläelleen. Abstraktin ekspressionismin kritiikki on muutettu näkökulman vaihdoksella uusiksi mahdollisuuksiksi. Ruumiillisuus, tunne, sattuma ja epävarmuus hyväksytään ja omaksutaan, vaikka taidemaailman ilmapiiri arvostaisi enemmän suunnitelmallisuutta, ideapohjaisuutta ja käsitteellisyyttä. Myös perinteisten käsityömaisten materiaalien käyttö voidaan nykytaiteen uudenlaisia tekniikoita ihailevassa ilmapiirissä nähdä oudoksunaa herättävänä ratkaisuna. Queer on tässäkin normatiivisuuden vastustamista, monipuolisten, hullunkuristen, kummallisten mahdollisuuksien vaalimista.

Takemoto (2016, s. 86–87) tuo artikkelissaan esille taideteoksia, jotka kuvaavat ”queeria epäonnistumista”. Valokuvat esityksessään epäonnistuvista koomikoista tai neljänneksi sijoittuvista urheilijoista kuvaavat hänen mukaansa epäonnistumisen kiusallista, herkkää ja tragikoomistakin hetkeä, mutta toisaalta ne ovat vastalause sille onnistumisen ja menestyksen logiikalle, jonka säännöt kapitalismi ja normatiivisuus meille asettavat. Hän pohjaa ajatuksiaan esimerkiksi Judith Halberstamin (2011, s. 2–3) teokseen ”The Queer Art of Failure”, jossa määritellään menestyksen ja

epäonnistumisen vastakohtaisuutta uudelleen. Halberstamin mukaan epäonnistuminen voi tuottaa luovuutta ja yllätyksellisyyttä, ja haastaa normatiivisen kulttuurimme sääntöjä, ja näin ollen tuoda esiin queerejä mahdollisuuksia.

Tekijän tarkoituksiperistä huolimatta taideteokset ja muutkin visuaalisen kulttuurin tuotteet ovat kuitenkin luonteeltaan monitulkintaisia. Rossi (2015, s. 83) tuo esille, että representaatioiden, eli visuaalisten esitysten (tässä tapauksessa taideteosten) tekijä ei ole ainoa merkitysten tuottaja, vaan merkitysprosessissa tärkeässä osassa ovat yhtä lailla katsojat, kuulijat ja lukijat, jotka tuovat merkitysprosessiin mukaan omia tulkintojaan.

Vänskä (2007, s. 69–70) kirjoittaa, että koska osa kuvallisesta informaatiosta jää aina sanojen ulottumattomiin, visuaaliset esitykset aiheuttavat ajasta ja tulkitsijasta riippuen mitä erilaisempia tulkintoja, aivan kuin kuvat vastustaisivat vain yhdenlaisen tulkinnan muodostumista. Visuaalisen kulttuurin tutkimuksessa kyseenalaistetaan katsomisen konventioita hyödyntämällä erilaisia kuvan lukemisen ja tulkitsemisen metodeja (Vänskä, 2007, s. 69–70). Vänskän (2006, s. 23) mukaan queer-teoreettisessa lähestymistavassa keskitytään merkityksenantoon, joka liittyy nähtyyn, havaittuun ja visuaalisesti ilmenevään sekä siihen, mikä saattaa jäädä havainnon ulkopuolelle. Myös Pilcher (2017, s. 13) huomauttaa, että queerin taiteen ei tarvitse rajoittua taiteen tekijöiden tarkoituksperiin tai identiteetteihin, jos tulkitsija antaa taideteoksen puhua puolestaan itsenäisesti.

Visuaalisuuden monimerkityksellisiä mahdollisuuksia käsittelee esimerkiksi Ortiz-Nieminen (2016) artikkelissaan, jossa hän kirjoittaa nykytaiteen kummallisista Jeesus-hahmoista taidehistorian ja queer-teologian näkökulmasta. Hänen tarkastelemissaan nykytaideteoksissa Jeesus-hahmot on kuvattu sukupuoleltaan häilyvinä ja hankalina. Ortiz-Nieminen analysoi Jeesus-hahmojen queeria sukupuolisuutta ja ruumiillisuuden representaatioita ja liittää niiden merkityksiä myös henkisyyden ja uskonnollisuuden kysymyksiin.

Nykytaiteen Jeesus-teokset käsittelevät toisaalta inhimillistä kärsimystä ja ruumiillisuuden intiimejä kokemuksia, ja toisaalta tuovat esiin uskonnon ja henkisyyden

monitulkintaisuuden ja kummallisuuden (Ortiz-Nieminen, 2016). Ovatko nämä taideteokset uskonnon kritiikkiä vai tulkinnallisia mahdollisuuksia uudelleenlaisille uskonnollisille kokemuksille? Ortiz-Nieminen johdattaa nykytaiteen Kristusten moniulotteiseen tulkintaan myös queer-teologisesta näkökulmasta, jolloin teokset saavat outoja eli queerejä merkityksiä niin sukupuolisuutensa kuin hengellisyytensä kautta.

Queer on näissä nykytaideteosten Jeesus-kuvissa totuttujen näkemysten haastamista paitsi sukupuolesta ja ruumiillisuudesta, myös uskonnosta. Teokset murtavat sukupuolen normeja ja totuttuja mielikuvia maskuliinisesta Jeesuksesta. Tulkitsijan mahdollisuus on pohtia teosten kautta sukupuolen moninaisuutta, kritisoida perinteisiä uskonnollisia kysymyksiä, ja jopa pohtia hengellisyyttä uusista näkökulmista. Queer näkökulma taideteosten tulkinnassa taipuu siis paitsi sukupuolen ja ruumiillisuuden normien haastamiseen, myös yhteiskunnallisten rakenteiden (tässä tapauksessa perinteisen patriarkaattisen uskontokäsityksen) uudelleentulkintaan.

Taiteen vastaanottotilanteessa katsojan aktiivisuudella on siis merkitystä tulkintojen syntymisessä. Kuvien monimerkityksellisen luonteen tiedostaminen mahdollistaa monipuolisempien tulkintojen syntymisen. Perinteisiä, normatiivisiin sääntöihin perustuvia kuvanlukutapoja on mahdollista muuttaa. Rossi (2015, s. 87–88) kirjoittaa, että jokaisella tulkitsijalla on mahdollisuus merkityksellistää representaatioita uudelleen, ja näin myös esimerkiksi vastustaa haitallisten stereotyyppien toistamista. Esimerkiksi ironisesti lukeminen, alkuperäisen tarkoituksen lukeminen nurinkurisesti, käytettyjen merkkien tulkitseminen voimakkaammin tai syvemmin tai lisäten niihin uusia ulottuvuuksia voivat hänen mukaansa olla tapoja merkityksellistää uudelleen. Näin esimerkiksi historiallisissa kuvauksissa on voitu nähdä queeriä intiimiyttä siellä, mihin sitä ei tarkoituksellisesti ole koodattu (Rossi, 2015, s. 87–88).

Mutta miten katsoja voi oppia katsomaan toisin ja tulkitsemaan uusista näkökulmista? Jotta monipuoliset tulkinnat siirtyisivät visuaalisen kulttuurin tutkimuksista laajemmin käytäntöön, esimerkiksi taidekasvatuksen ja museopedagogiikan alalla tulisi kiinnittää huomiota normeja rikkovien katsomisen tapojen opettamiseen. Taiteen vastaanottajalle on annettava mahdollisuus tiedostaa tulkintojensa potentiaali.

2.3 Queer ja feministinen pedagogiikka

Queer-termin historia muistuttaa syrjinnästä, mutta myös sortavien rakenteiden purkamisesta ja voimaannuttavasta uudelleenmäärittelystä. Hanna Ojala (2018, s. 15, 19) kirjoittaa, että queer-teorian näkökulmat kytkeytyvät feministisen pedagogiikan keskusteluihin, jotka puolestaan pohjautuvat brasilialaisen Paulo Freiren sorrettujen pedagogiikkana (*Pedagogio do oprimido*, 1968) tunnettuun kriittiseen pedagogiikkaan. Queer-teoreettista ja postkoloniaalista feminististä ajattelua yhdistetään erojen pedagogiikassa, jossa pedagogisia käytäntöjä tarkastellaan sukupuolen lisäksi muihin yhteiskunnan valtarakenteisiin liittyviin eroihin (esimerkiksi seksuaalisuus, rodullistaminen, ihon väri, yhteiskuntaluokka, ikä) kytkeytyvänä toimintana (Ojala, 2018, s. 19).

Kevin Kumashiro (2002, s. 36–39) erittelee erilaisia lähestymistapoja ja rakentaa käytänteitä syrjinnän vastaiseen pedagogiikkaan ja sen yhteyksiä queer-aktivismiin teoksessaan ”*Troubling education: queer activism and antioppressive education*”. Hän käyttää teoksessaan käsitettä *Other* kuvaamaan perinteisesti yhteiskunnassa marginalisoituja, häpäistyjä tai syrjittyjä, toiseutettuja ryhmiä. Hän korostaa, että syrjintää on paitsi yhteiskunnassa toiseutettujen (*Other*) jättäminen sivuun, myös ”normaalin” etuoikeutettu asema ja normatiivisuuden vahvistaminen.

Koulumaailmassakaan sorto ei ilmene Kumashiron (2002, s. 36–39) mukaan ainoastaan vähemmistöihin kuuluvien syrjivänä ja enakkoluuloisena kohteluna muiden oppilaiden tai opettajien toimesta. Hän kirjoittaa, että syrjinnän vastainen pedagogiikka on muutakin kuin ihmisten välisen vahingollisen vuorovaikutuksen estäminen. Negatiivisiin kokemuksiin keskittyminen antaa ymmärtää, että vähemmistö on ongelma: ilman vähemmistön edustajia koulussa ei syrjittäisi ketään (Kumashiro, 2002, s. 36–39).

Kumashiron (2002, s. 55) mukaan opetussuunnitelman normatiivisuuteen keskittyviä sisältöjä saatetaan yrittää rikastuttaa tuomalla esiin muutamia esimerkkejä

“erilaisuuksista”. Hän toteaa, että tällainen erilaisuuden päälle liimaaminen ei kuitenkaan automaattisesti edistä hyväksyvien asenteiden syntymistä, vaan voi sisältää paljon ongelmia. Hän kysyy, mitä yksittäiset erilaisuuden esimerkit lopulta opettavat, ja korostaako erilaisuuden osoittaminen vielä enemmän sen ulkopuolisuutta niin sanottuun normaaliin nähden. Millaiset ihmisryhmät lasketaan tällaisiksi erilaisuuden esimerkeiksi, ja mitä yksittäinen kokemus voi kertoa kokonaisesta ihmisryhmästä (Kumashiro, 2002, s. 55)?

Pohjautuvatko esimerkiksi kuvataiteen oppiaineessa taidekäsitys ja esimerkkiteokset länsimaisen taidehistorian kaanonissa toistettuihin perusteisiin? Taidehistorian merkkiteosten syntyaikana normaalin käsite on ollut nykyistään kapeampi, mestariteokset ovat tehneet ja määritelleet valkoiset miehet aikana, jolloin kolonialismi kukoisti. Taide-esimerkkien avulla saatamme tulla määritelleeksi taiteen “normaalin” ja siitä poikkeavat erilaisuudet, kuten esimerkiksi naistaiteilijat, aktivistitaiteilijat, ja muutamat yksittäiset ei-länsimaalaiset taiteilijat.

Normaaliuden määritelmistä kirjoittavat myös Warda Ahmed ja Mona Eid (2018, s. 85–91) artikkelissaan suomalaisen koulujärjestelmän valkoisuuden normista. He huomauttavat, että monikulttuurisuusajattelu, jossa kulttuurieroja kenties juhlistetaan teemaviikoin tai juhlapäivin, ei takaa yhdenvertaisuuden toteutumista, vaan erojen kategorisointi luokittelee ja tekee oletuksia rodullistetuista oppilaista esimerkiksi heidän ulkonäkönsä tai uskontonsa perusteella, ja korostaa erontekoa “meihin” ja “muihin”. Erilaisuuden toteaminen ei huomioi erilaisuudesta kumpuavaa sytjintää yhteiskunnassa (Ahmed & Eid, 2018, s. 91).

Kumashiro (2002, s. 55–56) muistuttaa, että identiteetit ovat monimutkaisia ja risteäviä, ja yksittäiset erilaisuuden esimerkit jättävät ulkopuolelleen kaiken sen moninaisuuden, jota jokainen yksittäinen identiteettikategoria sisältää. Hän kirjoittaa, että erilaisuuden esittäminen yksinkertaistettuina identiteetteinä on itsessäänkin normatiivista, sillä kun tehdään yleistyksiä jostakin ihmisryhmistä, osa heistä jää aina marginaaliin. Intersektionaalinen ajattelu pohjautuu juuri tällaisesta identiteettien yksinkertaistamisen kritiikistä. Rossi (2021, s.75) kirjoittaa, että mustat feministit toivat alun perin esiin

rodullistamisen näkökulman feministisiin liikkeisiin, sillä valkoinen feminisismi ei huomionnut heidän syrjinnän kokemuksiaan rasismin ja seksismin risteyksessä.

Kumashiro (2002, s. 57) painottaa, että erilaisuuden nimeäminen ei muuta sitä, mikä ei ole erilaista, eli normia, ja vaikka erilaisin esimerkein tuotaisiinkin esille toiseutettujen tärkeys tai normaalius, käsityksemme ja määritelmämme normaalista ei muutu eikä sitä haasteta. Hän kirjoittaa, että ehkä opetuksen normatiivisia ja toiseuttavia rakenteita on siksi niin vaikeaa muuttaa: haluamme opettaa ja oppia tavoilla, jotka vahvistavat käsitystämme siitä, että normaali ja niin sanottu terve järki kertovat, miten asioiden pitää olla, sillä vaihtoehtoisesti meidän pitäisi jatkuvasti oppia, että normaali on sosiaalinen konstruktio, jota pidetään yllä vain toiseuttamalla, syrjimällä ja hiljentämällä kaikenlaisia muita tapoja olla olemassa. Toisin sanoen oppisimme jatkuvasti, miten eri tavoin olemme osallisia muiden sortamiseen (Kumashiro, 2002, s. 57).

Kumashiro (2002, s. 41–44) muistuttaa koulujen toistavan yhteiskunnan sosiaalista järjestystä, ja ymmärtääkseen sortoa ja syrjintää koulussa on tarkasteltava koulun suhdetta muihin yhteiskunnan instituutioihin ja kulttuurin arvoihin. Hän kirjoittaa, että koulut ja muut instituutiot ylläpitävät olemassa olevaa hegemoniaa kahdella tavalla: niissä etuoikeutetaan toisia ryhmiä ja marginalisoidaan toisia, ja tätä sosiaalista järjestystä legitimoidaan ilmaisemalla se ”normaalin” ja ”maalaisjärjen” kielellä.

Näin ollen, jotta koulu voi toimia syrjintää vastaan, sen täytyy yhteiskunnan syrjivien rakenteiden kritisoimisen lisäksi puuttua omiin sisäisiin toimintatapoihinsa, jotka osallistuvat syrjivien rakenteiden ylläpitämiseen (Kumashiro, 2002, s. 41–44).

Myös Ahmed ja Eid (2018, s. 84–90) kiinnittävät huomion siihen, että koulun todellisuus heijastaa yhteiskunnan rakenteita. He tuovat esille, että monet suomalaisen koulujärjestelmän käytännöt ja oppimateriaalit pohjautuvat oletukselle yhtenäisestä, valkoisesta, keskiluokkaisesta ja ”kantasuomalaisesta” oppilasjoukosta, ja että esimerkiksi vanhat, edelleen rodullistetut vähemmistömme kuten saamelaiset ja romanit jäävät usein melko tuntemattomiksi koulujärjestelmän käyneille. Oppimateriaalit ja niiden esimerkit rakentavat osaltaan kuvaa ”normaalista” ja suomalaisuudesta (Ahmed & Eid, 2018, s. 84–90).

Kumashiro (2002, s. 41–44) kirjoittaa, että ymmärtääkseen ja vastustaakseen esimerkiksi sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen syrjintää on kiinnitettävä huomiota yksilöiden ennakkoluulojen sijaan laajemmin yhteiskunnan heteronormatiivisuuteen ja heteroseksismiin. Hän huomauttaa, että nimenomaan normaalin ja hyväksyttävyyden vaatimukset tuottavat syrjintää ja oudoksuttaa niitä kohtaan, jotka ovat “queer”. Joitakin ihmisiä yhteiskunnassa toiseutetaan ja toisia etuoikeutetaan, ja tämä kaksiosainen prosessi ylläpidetään ja legitimoidaan yhteiskunnan rakenteissa ja ideologioissa (Kumashiro, 2002, s. 41–44).

Suominen, Pusa, Raudaskoski ja Haggrén (2019, s. 359) tuovat esille artikkelissaan ”Centralizing queer in Finnish art education”, että normatiiviset sosiokulttuuriset käytänteet ja ideologiat ohjaavat koulutuskäytänteitä ja niihin liittyvien asiakirjojen sisältöjä ja näin vaikuttavat suomalaisen kuvataidekasvatuksen toteutumiseen myös käytännössä. Kirjoittajat argumentoivat, että opetussuunnitelman abstrakti ja korkealentoinen kieli estää mahdollisuuden ihmisoikeuksien todelliseen toteutumiseen. Virallisten dokumenttien abstrakti kieli jättää tilaa ihmisoikeuksien tavoitteiden monitulkintaisuuteen, ja normatiiviset käsitykset sukupuolen kaksijakoisuudesta täyttävät epämääräisten linjausten jättämän tyhjän tilan konkreettisissa käytänteissä (Suominen, ym., 2019, s.359).

Suominen, Pusa, Raudaskoski ja Haggrén (2019, s. 363–371) käsittelevät UNESCO:n kuvataidekasvatuksen kansainvälisissä konferensseissa tehtyjä asiakirjoja Ihmisoikeuksien julkistuksen pohjalta sekä Suomen opetussuunnitelman perusteita kriittisen luennan ja queerin näkökulmasta. Tällaisten laajalle vaikuttavien virallisten dokumenttien olisi kirjoittajien mukaan tärkeää ottaa huomioon todellinen inklusiivinen kielenkäyttö sekä kiinnittää konkreettisesti huomiota sukupuolen moninaisuuden edistämiseen, sillä ne pohjustavat yhteiskunnan käytäntöjä ja virallisia ja oikeudellisia toimintatapoja sekä mielikuvia siitä, mitä tasa-arvo oikeasti tarkoittaa. Vaikka asiakirjojen otsikoissa annetaan ymmärtää sukupuolen moninaisuuden huomioiminen ja todellisen inklusiivisuuden tavoittelu, niiden teksteissä puhutaan sukupuolen kaksijakoisuudesta normina ja toiseutetaan muut sukupuolen mahdollisuudet, eli

normaalin ja poikkeavuuden rajoja siis kirjaimellisesti luodaan (Suominen ym., 2019, s. 367–368).

Ahmed ja Eid (2018, s. 85–88) puolestaan huomauttavat, että rasismi mainitaan perusopetuksen opetussuunnitelmassa vain kaksi kertaa ja antirasismia ei kertaakaan, ja sen sijaan yhdenvertaisuuden tavoitteista puhutaan ympäröivästi. Antirasismi on heidän mukaansa käsitteenä parempi, sillä se kuvaa aktiivista syrjinnän vastustamista ja turvallisemman oppimisympäristön luomista. He kirjoittavat, ettei rasismin käsitteestä saa tulla tabua, vaan se pitää osata määritellä ja siitä pitää voida puhua.

Suominen, Pusa, Raudaskoski ja Haggrén (2019, s. 366–367) tuovat esille, että opetussuunnitelman abstrakti ja korkealentoinen kieli ei anna paljoakaan konkreettisia ohjeita opetukselle, mikä on ymmärrettävää joustavan soveltamisen takaamiseksi esimerkiksi paikallisesti ja osoittaa luottamusta korkeasti koulutettuihin opetuksen ammattilaisiin. Toisaalta tämä epämääräisyys antaa myös heidän mukaansa mahdollisuuden tasa-arvon erilaisille, kyseenalaisillekin tulkinnoille. He kirjoittavat, että ei voida siis olla varmoja, miten opetussuunnitelman epämääräiset yhdenvertaisuuden tavoitteet käytännössä tulkitaan pienemmissä yksiköissä ja näin ollen miten opetus lopulta toteutuu käytännössä.

Tutkimus suomalaisesta koulukulttuurista todistaa heteronormatiivisten käytäntöjen olemassaolon ja jatkuvuuden (Suominen, ym., 2019, s. 367). Toisaalta perusopetuksen jokapäiväiseen käytäntöön vaikuttaa moni muukin asia opetussuunnitelman lisäksi, kuten Suomen politiikka sekä yhteiskunnan hegemoniset arvot ja asenteet, jotka toistuvat konkreettisina käytäntöinä koulumaailmassa (Suominen, ym., 2019, s. 367).

Myös Ahmed ja Eid (2018, s. 84–85) tuovat esille opetussuunnitelman monitulkintaisuuden mahdollisuuden. He kysyvät, tekevätkö opetussuunnitelman mainitsevat arvot opettajasta automaattisesti antirasistisen tai feministisen, ja saavatko opettajat tarpeeksi ohjausta ja työkaluja opetussuunnitelman käytännön toteuttamiseen. He huomauttavat, ettei yhdenvertaisuussuunnitelmasta huolehtiminen saisi jäädä ainoastaan muutamille vähemmistöön kuuluville opettajille.

Rakenteellisiin muutoksiin pyrittäessä on siis otettava huomioon, millaista normaalia myös esimerkiksi viralliset asiakirjat kielellään luovat, ja mitä vaikkapa jätetään sanomatta. Viralliset asiakirjat luovat pohjaa käytännöille, ja niidenkin taustalla vaikuttavat poliittiset ja teoreettiset näkemykset, eli ne eivät ole neutraaleja. Loppujen lopuksi opetussuunnitelma toteutuu kuitenkin jokapäiväisissä tilanteissa luokkahuoneissa. Siksi konkreettiset käytännöt ovat niitä, mitkä vaikuttavat oppilaiden elämään. Opettajan rooli on tärkeä teorian ja käytännön tuomisessa yhteen.

Kumashiron (2002, s. 44–45) mukaan muutos on mahdollista, jos oppilaat opetetaan tunnistamaan, ymmärtämään ja kritisoimaan vallitsevia sosiaalisia epäoikeudenmukaisuuksia. Hän kirjoittaa, että yhteiskunnan normaaleina pidetyt asiat on siis ymmärrettävä konstruktioina, eli rakentuneina ja sovittuina käsityksinä, jotka määrittävät, millaisia ihmisten tulisi olla. Tähän liittyy hänen mukaansa myös poisoppiminen aiemmin oppimistamme “normaaleista”, joissa piilee etuoikeuttamisen ja toiseuttamisen käsityksiä. Tällaisia ovat esimerkiksi käsitykset suomalaisuuden valkoisuudesta tai perheen muodostuminen vain isästä, äidistä ja lapsista.

Syrjintä muodostuu Kumashiron (2002, s. 50) mukaan diskursseissa, ja rakentuu toistamalla normatiivisia käsityksiä etuoikeutetuista ja stereotyyppisiä käsityksiä vähemmistöistä. Hän kirjoittaa, että toistuvat diskurssit vahvistavat valtarakenteita ja hierarkioita, ja kun syrjinnän ymmärtää näin, sen monimutkaisen luonteen ja tilannekohtaisuuden voi ymmärtää paremmin. Muutos tapahtuu tuomalla esiin moninaisempia näkökulmia vähemmistöistä ja identiteeteistä, puuttamalla vahingollisten assosiaatioiden toistamiseen ja muokkaamalla niitä sekä luomalla uusia, ei haitallisia merkityksiä (Kumashiro, 2002, s. 52). Esimerkkinä tästä diskurssien muuttamisesta Kumashiro tuo esille termin queer uudelleen merkityksellistämisen aktivistien toiminnan seurauksena. Queer-aktivismi on muuttanut termiin yhdistettyjen identiteettien ja ryhmien rinnastamisen sairauteen ja rikollisuuteen esimerkiksi lainsäädännössä, akateemisissa yhteisöissä ja lääketieteellisissä määritelmässä (Kumashiro, 2002, s. 53).

Suominen, Pusa, Raudaskoski ja Haggrén (2019, s. 361–363) kirjoittavat, että pedagogiikan queeriyttämisessä keskiössä on queerin määrittelemättömyys, joka mahdollistaa todellisen inklusiivisuuden ilman ulossulkevaa kategorisointia. Heidän mukaansa normatiivisuus rajoittaa binäärisillä ennakkokäsityksillään moninaista ymmärrystä esimerkiksi sukupuolten, vartaloiden ja fyysisten todellisuuksien kompleksisuudesta ja potentiaalista.

Määrittelemättömyyden mahdollisuuksista kirjoittavat myös Courtne Wolfgang ja Mindi Rhoades (2017, s. 74) esittelevät artikkelissaan ”fagnostisen” pedagogiikan, joka liittää koulutuksen queerin näkökulman tietämättömyyden ja tuntemattoman mahdollisuuksiin. Termi *fagnostic* muodostuu sanoista *fag* ja *agnostic*, ja kirjoittajat määrittelevät, että agnostikot hyväksyvät epävarmuuden ja tietämättömyyden tärkeänä osana ymmärrystä, kokemusta ja kasvua. Tällainen ajattelu kannustaa heidän mukaansa tuntemattomien mahdollisuuksien avoimeen vastaanottamiseen ja tutkimiseen. Kirjoittajat kannustavat tällaiseen tietämättömyyden ja määrittelemättömyyden pohdiskeluun pedagogisena ajattelutapana (Wolfgang & Rhoades, 2017, s.74).

Wolfgang ja Rhoades (2017, s. 74) käyttävät sanaa *fag* (englanninkielinen homoseksuaalisiin miehiin liitettävä sana, jonka tarkoituksena on ilmaista inhoa ja häpeää) tarkoituksenmukaisesti mutta leikkimielisesti, kumouksellisesti. Fagnostic kuvaa pedagogista kehystä, joka rutiinin, pysyvyyden ja kontrollin sijaan toivottaa tervetulleeksi koulutukseen erilaisuuden, kysymykset ja poikkeavuudet (Wolfgang & Rhoades, 2017, s.74). Kirjoittajien mukaan fagnostikot näkevät koulutuksen intervention ja ponnistelun paikkana, jossa vastustetaan identiteetin binäärejä ja kieltäydytään pysyvistä ratkaisuista, annetaan tilaa ja aikaa muodonmuutokselle ja kasvulle. Nämä prosessit voivat synnyttää avartuvia emotionaalisia ja kognitiivisia kykyjä, empatiaa ja älykkyyttä, intohimoa ja kritiikkiä (Wolfgang & Rhoades, 2017, s. 74–75). Samalla tavoin tietämisen luonnetta pohditaan ja kyseenalaistetaan poststrukturalistisessa feministisessä pedagogiikassa, jossa kiinnitetään huomiota tiedon tuottamisen tapoihin ja tiedon auktoriteettiasemiin ja siihen, miten sekä oppilaan että opettajan tieto edustaa vain osittaista näkökulmaa (Ojala, 2018, s. 18–19).

Queer-teoreettinen viitekehys kehottaa selvittämään uudelleen oletuksiamme oppilaisiin liittyvistä merkityksien muodostumisesta ja identiteettikehityksestä, ja ottaa huomioon moninaiset, risteävät identiteetit ja toisiinsa kietoutuvat sorron ulottuvuudet. (Wolfgang & Rhoades, 2017, s.75.) Ojalan (2018, s. 20) mukaan intersektionaalisen ajattelun myötä feministisessä pedagogiikassa kannustetaan sellaisiin opetuksen käytäntöihin, jotka tekevät mahdollisimman vähän oletuksia opetuksen kohteestaan.

Määrittelemättömyyden ja tietämisen näkökulmaisuuuden esille tuomisessa taidekasvatus ja mielikuvituksen käyttö saattavatkin olla keskeisessä asemassa. Naskali ja Kari (2020, s. 6) tuovat esille, että mielikuvitus, kyky ja rohkeus kuvitella jotain uutta, on keskeinen myös yhteiskunnallisissa muutoksissa. Mitä jos -kysymykset voivat tehdä mahdolliseksi uudenlaisia, avoimia tulevaisuuden näkymiä ja kyseenalaistaa normaalina ja tuttuina pitämiämme asioita (Naskali & Kari, 2020, s. 6).

Taidekasvatuksen opetustapojen mahdollisuuksia tuovat esille myös Knif ja Kairavuori (2020, s. 84), jotka argumentoivat, että nykytaiteen tiedon tuottamisen tavat ovat hyödyllisiä tasa-arvoon pyrkivässä opetuksessa. Esimerkiksi nykytaiteen dialogisuus, osallistavuus, prosessikeskeisyys, yhteisöllisyys ja kantaottavuus kannustavat heidän mukaansa kriittiseen ajatteluun ja erilaisten kokemusten ja uusien asiayhteyksien huomioimiseen. He toteavat, että tiedon hierarkiat voidaan kyseenalaistaa, kun ei ole oikeita tai väriä vastauksia, vaan erilaisia näkökulmia ja kokemuksia. Oppilaan rooli muuttuu silloin objektista aktiiviseksi ja kriittiseksi subjektiksi (Knif & Kairavuori, 2020, s. 84).

Knif ja Kairavuori (2020, s. 84) kirjoittavat, että taiteessa kohdistetaan huomio sosiaalisen vastavuoroisuuden prosesseihin, jotka riippuvat taiteen ainutlaatuisista performatiivisuuden, kokemuksen ja määrittelemättömyyden tavoista. Taiteen syvällisempi ymmärrys voi heidän mukaansa rakentaa monitahoisempia, kestävämpiä ja ajatuksia herättävämpiä kokemuksia, jotka yhdistettynä yhteistyötä ja toimijuutta edistävien oppimisympäristöjen kanssa voivat mahdollistaa muutoksia kehittävää toimintaa. Kirjoittajat argumentoivat, että näihin prosesseihin tulisi syventyä opettajankoulutusta kehitettäessä.

Opettajaopiskelijoiden sukupuoli-tietoisuutta tutkineet Naskali ja Kari (2020, s. 6–7) tuovat esille feministisen pedagogiikan opettamisen haasteet ja oppimisprosessien monimutkaisuuden, valikoivuuden ja tunteikkuuden. Heidän tutkimuksessaan feministisen pedagogiikan ja tutkimuksen sisällöt herättivät osassa opettajaksi opiskelevia vastustusta ja perinteitä puolustelemaa asennetta. Kirjoittajien mielestä tällaisten asenteiden seurauksia on tärkeää pohtia: jos opettajaopinnoissa ei aktiivisesti kyseenalaisteta normatiivisia ajatusmalleja, miten tulevat opettajat ottavat huomioon sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat oppilaat, sateenkaariperheet tai oppilaat, joilla on monikulttuurinen tausta?

Naskali ja Kari (2020, s. 6–7) kirjoittavat, että opettajankoulutuksen järjestäjien olisi tärkeää ottaa huomioon opiskelijakunnan moninaisuus ja pitää huolta, että opiskelijat saavat tietoa sukupuolista, seksuaalisuuksista ja heteronormatiivisuudesta. Lisäksi tulevia opettajia opettavien olisi kirjoittajien mukaan kiinnitettävä huomiota myös aukkoihin omassa osaamisessaan ja moninaisiin eroihin liittyviin asenteisiinsa. Opettajaksi opiskelevia on autettava laajentamaan ymmärrystään sukupuoli-tietoudesta ja tarvittaessa myös luopumaan aiemmista ajatusmalleistaan ja käymään läpi uuden tiedon omaksumiseen tarvittava kognitiivinen ja emotionaalinen kriisi (Naskali & Kari, 2020, s. 6–7).

Opettajaopinnoissa on tärkeää kiinnittää huomiota kriittiseen ajatteluun erityisesti näinä aikoina, kun äärikonservatiivisissa keskusteluissa sukupuoli-tietoisuus nähdään niin sanottuna gender-ideologiana, joka uhkaa perinteisiä perhemalleja (Naskali & Kari, 2020, 6–7). Koulumaailmassa tarvitaan opettajia, jotka osaavat reflektoida omaa ajatteluaan ja asenteitaan, sekä analysoimaan kulttuurisia ja sosiaalisia valtarakenteita, sillä vain valtarakenteiden kriittisellä tarkastelulla ja ymmärryksellä tasa-arvoinen koulutus mahdollistuu (Naskali & Kari, 2020, 6–7).

3. Tutkimusmenetelmä

3.1 Aineiston kuvailu ja rajaamisen periaatteet

Tutkielmani on laadullinen tutkimus, jonka aineistona käytän Lapin yliopiston pro gradu -tutkielmia. Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, miten sukupuolen ja seksuaalisuuden teemat ja queer määrittävät kuvataidekasvatukseen alaan liittyvissä tutkimuksissa.

Aineistoni koostuu Lapin yliopiston pro gradu -tutkimuksista, joiden nimekkeet löytyvät verkosta (Finna tai Lauda). Keräsin aineiston keväällä 2020.

Esimerkki Finnassa käyttämistäni hakusanoista:

kuvataide OR kuvataidekasvatus OR taidekasvatus OR taide OR visuaalinen kulttuuri
OR kuvataidekasvatu* OR kuvatai* OR taidekasvatu*

AND

queer OR sukupuoli OR seksuaalisuus OR gender OR queer-tutkimus OR
sukupuolentutkimus OR sukupuoli* OR seksuaalisuu* OR queer studies

Aineistotyyppi: pro gradu

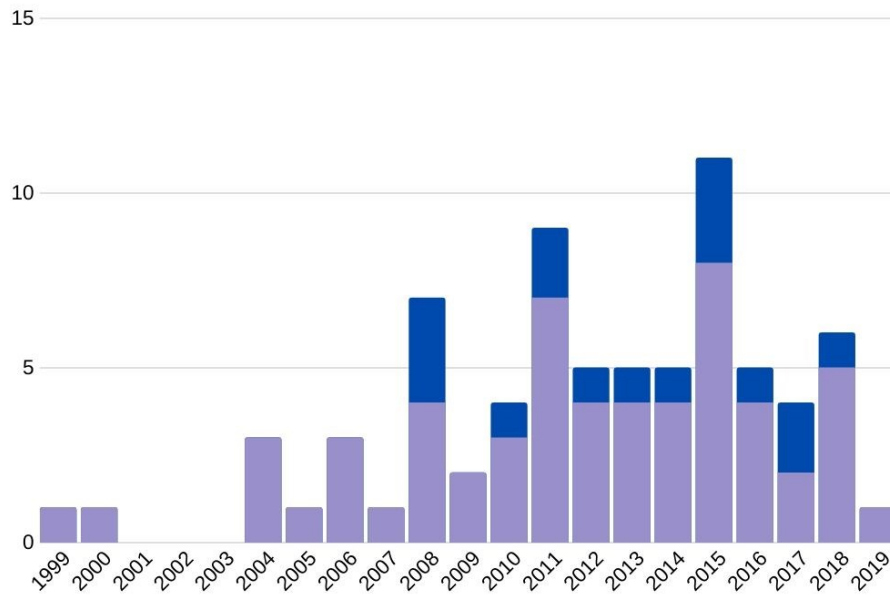
Aluksi valikoin hakutuloksista aineistoon 73 tutkielmaa, joista valikoin parhaiten aiheeseeni sopivia sekä edes osittain verkosta löytyviä tutkielmia, ja tällöin niitä jäi jäljelle 64 kappaletta. Tutkielmia on kolmesta tiedekunnasta (taiteiden tiedekunta, kasvatustieteiden tiedekunta, yhteiskuntatieteiden tiedekunta). Eri koulutusaloja on 13. Kuvataidekasvatukseen osuus on 16 pro gradu -tutkielmaa.

Kokosin aineistoni tutkielmat niistä, joiden nimekkeet löytyvät verkosta. Kirjaston hakukoneiden saavutettavissa olevat tutkielmat kertovat, millainen kattaus tutkielmia on löydettävissä niitä etsiville. Verkosta löytyvistä nimekkeistä on löydettävissä asiasanoja ja aihepiirejä, joiden perusteella kirjasto on luokitellut tutkielmia, jolloin niistä on

saatavilla nopeasti ja helposti yksinkertaista tietoa niiden sisällöistä. Tämä auttaa suuren tutkielmien määrän käsittelyä ja luokittelua omassa tutkielmassani.

Kirjaston hakukoneiden tulokset ovat tietysti saavutettavissa, vaikka ei olisikaan paikan päällä yliopistolla tai kirjastossa. Helposti saatavilla oleva tieto on arvokasta. Kaikenlainen yliopistotyöskentely siirtyy yhä enemmän ja enemmän verkkoon, joten verkossa saatavilla olevat tutkimukset ja tutkielmat auttavat tiedon levittämisessä tasapuolisesti.

Tutkimusaiheeni näkökulma on suhteellisen uusi, joka tarkoittaa, että aiheeseeni liittyviä tutkielmia löytyy verkon tietokannoista. Lisäksi tarkoitukseni on pohtia kuvataidekasvatuksen tutkimuksen nykyistä ja viimeaikaista tilaa, joten viime vuosina tehdyt tutkielmat ovat kaikkein keskeisimpiä tutkimusaiheeni kannalta. Toisaalta tiedostan, että valitsemalla vain verkosta löytyviä nimekkeitä joitakin tutkielmia saattaa jäädä kokonaan aineistoni ulkopuolelle. Tällöin aineistossani ei välttämättä ole kaikkia aihepiiristäni tehtyjä tutkielmia. Osassa aineistoni tutkielmista verkossa saatavilla oli ainoastaan tiivistelmä. Tällöin sain vain pintapuolisen kuvan niissä tutkielmissa käytetyistä käsitteistä, aiheen käsittelyn laajuudesta, lähdekirjallisuudesta ja tutkimustuloksista. Kokonaisuudessaan verkosta löytyviä aiheeltaan keskeisesti tutkielmaani liittyviä pro gradu –tutkielmia oli kuitenkin yli kaksikymmentä.

Kuvaaja 1. Aineiston pro gradu -tutkielmien lukumäärät eri julkaisuvuosina.

Tummansinisellä värillä on merkitty erikseen kuvataidekasvatuksen koulutusohjelman tutkielmat. Aineistossa on tutkielmia siis paljon myös muilta koulutusohjelmilta, mutta valitsin ne aineistoon sen perusteella, että niiden aihepiirit liittyvät myös kuvataidekasvatuksen alaan.

Valikoin aineistooni tutkielmia sillä perusteella, että tutkielman aiheen täytyy liittyä jollain tavalla sekä sukupuoleen ja/tai seksuaalisuuteen että visuaaliseen kulttuuriin, kuvataiteeseen tai kuvataidekasvatukseen. Päättelin tutkielmien aihepiirejä niiden otsikoiden, tiivistelmien ja asiasanojen perusteella. Kuvaajasta 1 voidaan huomata, että ajallisesti aineiston tutkielmat sijoittuvat melko lyhyelle aikajänteelle: 1999–2019. Aikajanan tarkastelu on siinä mielessä mielenkiintoista, että vaikka aineistoa rajaakin myös tutkielmien nimekkeiden löytyminen verkosta, tämän tieteidenvälisen aihepiirin kiinnostuksen voi huomata kasvavan vuosien varrella. Aineisto on kerätty keväällä 2020. Kaikkein tuoreimpia tutkielmia ei välttämättä ole vielä lisätty tietokantoihin, ja siksi esimerkiksi vuosi 2019 näyttäytyy määrällisesti niin vähäisenä.

3.2 Aineiston analyysimenetelmät: teemoittelu ja lähilukuanalyysi

Käytän tutkielmassani aineiston analysointimenetelmänä teemoittelua. Laadullisessa sisällönanalyysissä aineiston avulla luodaan sanallinen ja selkeä kuvaus tutkittavasta ilmiöstä syventymällä siihen, millaisia aiheita ja teemoja aineisto sisältää (Vuori). Teemoittelu on yksi sisällönanalyysin muoto. Teemoittelun avulla aineistosta muodostetaan tutkimustehtävän kannalta olennaisia asiakokonaisuuksia ja usein esiintyviä piirteitä (Juhila). Teemat ovat aineiston keskeisiä aiheita, jotka muodostetaan joko aineistolähtöisesti etsimällä aineistosta yhdistäviä tai erottavia tekijöitä, tai teorialähtöisesti, jolloin teemojen muodostumista ohjaa teoreettinen viitekehys ja sen käsitteet (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2006b).

Tässä tutkielmassa tutkimusprosessini on teoriasidonnainen, eli olen teemoitellut aineistoa sekä aineistolähtöisesti että teorialähtöisesti (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2006a). Teemat on muodostettu aineistosta löytyvien yhtäläisyyksien ja erojen perusteella ilman mitään tiettyä ennalta määrättyä teoreettista mallia. Toisaalta queer-teorian käsitteet ja kriittinen tutkimustapa vaikuttavat näkökulmiini aineistosta ja ovat mukana analyysin lähtökohdissa.

Aluksi tarkastelin aineiston tutkielmien yleisiä piirteitä, tiedekuntia, aihepiirejä, aineistotyyppisiä ja otsikoissa ja avainsanoissa käytettyjä termejä. Tämän yleiskatsauksen perusteella olen tehnyt tässä ja seuraavassa luvussa olevat visuaaliset esitykset, eli kaaviot ja kuvat sekä käsittepilvet. Yleiskatsauksen jälkeen rajasin aineistostani pois vielä sellaisia tutkielmia, joiden tiivistelmiä ei ollut saatavilla verkossa, sekä joitakin tutkielmia, jotka olivat aihepiiriltään vain hatarasti yhteydessä tutkimuskysymykseeni.

Seuraavaksi tarkastelin tarkemmin tutkielmien tiivistelmiä, joista poimin leikkaa-liimaa-menetelmällä niiden aihepiireihin ja päätelmiin liittyviä lainauksia, jotka selvittivät sukupuolen ja seksuaalisuuden teemojen ja käsitteiden käyttöä tutkielmissa. Ryhmittelin sisällöltään samankaltaisia lainauksia yhteen, ja jaottelin ne laajoihin teemoihin.

En siis jaotellut kokonaisia tutkielmia teemoihin tai vertailut kokonaisia pro gradu - tutkielmia toisiinsa, vaan keskityin tutkielmien sisältämiin tutkimusasetelmiin, käsitteisiin, aiheisiin ja päätelmiin, joita sitten analysoin. Yhden tutkielman tekstiä voi siis olla useammassakin teemassa.

Lähestyin aineistosta poimimiani lainauksia lähilukuanalyysin avulla. Lähiluku on peräisin uskriittiselle kirjallisuudentutkimukselle tyypillisestä tekstin tarkasta lukemisesta, jossa mahdollisimman yksityiskohtaisella lukemisella tekstistä voidaan löytää temaattisia aineksia, sekä tarkastella myös tutkijan omia tulkintoja (Vanhanen, 2015). Lähiluvussa rajattuihin tekstikokonaisuuksiin palataan useita kertoja, jolloin jokainen uudelleen lukeminen tuottaa prosessinomaisesti uutta, oleellista tietoa (Vanhanen, 2015). Kontrastiivisessa lähiluennassa puolestaan keskitytään tekstien eroihin, ja tekstejä ikään kuin luetaan toisiaan vasten, jolloin voi syntyä uusia merkityksiä (Vanhanen, 2015). Kun järjestelin lainauksia teemoihin, tekstipätkät olivat hyvinkin konkreettisesti toisiaan vasten, eri kirjoittajien tekstejä peräkkäin, ja niiden yhtenäisyydet ja eroavaisuudet tulivat helpommin esille.

Tutkielmien tiivistelmien tarkastelun jälkeen syvennyin vielä erikseen niihin tutkielmiin, joiden tekstit löytyivät kokonaisuudessaan verkosta (22 kappaletta). Luin tutkielmien johdantoluvut, tutkimustuloksia kuvailevat luvut sekä loppupäätelmät, ja poimin lainauksia samalla tavalla kuin tiivistelmistäkin. Näin pääsin syventymään tarkemmin tutkielmien tutkimusasetelmiin, taustakäsityksiin ja käsitteiden käyttöön, sekä sain tietoa näiden tutkielmien tutkimusprosesseista tarkemmin. Lajittelin myös näitä lainauksia jo aiemmin muodostamiini teemoihin, jotka tarkentuivat entisestään.

"Pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan sukupuoliroolin ja ruumiillisuusrepresentaatioiden rajoja tilannekomedian muotoon rakennetussa animaatiossa. Tutkielmassa tutkitaan ovatko itse suunnitellut animaatiohahmot sukupuolirooleillaan haastaneet näitä rajoja tai mahdollisesti ylittäneet niitä" (Pikki, 2015.)

"Tutkielman tarkoituksena oli selvittää, miten nais- ja mieskuvat ilmenevät peruskoulun viidennen luokan oppilaiden piirustuksissa. Tutkin myös nais- ja mieshahmojen muun kuvaamisen yhtäläisyyksiä ja eroja." (Haapamäki, 2017.)

"Tutkimus käsittelee sukupuolten representaatioita piirretyissä lastenohjelmissä. Tutkimus selvittää millaisten hegemonisten diskurssien kautta naiseus ja mieheys tulevat ohjelmien sisällä kuvatuiksi ja miten kuvaukset suhteutuvat yhteiskunnassa todentuvaan sukupuolijärjestelmään. Tutkimuksen pääkysymykseksi määrittyi, miten piirretyt lastenohjelmat representoivat naiseutta ja mieheyttä. Tutkimus valottaa piirrettyjen lastenohjelmien sisältöjä sukupuolentutkimuksen näkökulmasta ja luo ymmärrystä lastenohjelmien roolista lapsen kasvuun ja sukupuoliäsitysten muodostumiseen vaikuttavana mediana." (Sutinen, 2012.)

"Pro gradu -tutkimus tarkastelee Missy Elliottin musiikkivideoiden naisrepresentaatioita queer-teoreettisen lähiluennan avulla. Tutkimusongelmana ovat hiphop-genren musiikkivideoiden stereotyyppiset naiskuvat. Työssä tutkitaan, onko Missy Elliottin musiikkivideoissa pyritty horjuttamaan stereotyyppiä, löytyykö sukupuolen esittämisestä toisintoistamisen mahdollisuuksia ja millaisena

Kuva 1. Esimerkki korostuskynän käytössä lähilukemisen apuvälineenä

Lähilukemisessa minua auttoi tekstinkäsittelyohjelman korostuskynä, jonka avulla sain näkyville tekstipätkistä oleellisia käsitteitä ja ajatuksia, kun luin lainauksia uudelleen (kuva 1). Käsitteiden vertaileminen keskenään ja teksteissä toistuvien elementtien huomaaminen helpottuivat korostuksien avulla.

3.3 Lista aineistoon kuuluvista pro gradu –tutkielmista

Autio, I. (2016). Miehisuus peleissä: Miesten ja maskuliinisuuden representaatio videopelin kansikuvituksissa.

Bardala, J. (2008). Tyylikäs pukeutuja: kuluttajien mielipiteet tyylikkään malliston suunnittelun lähtökohtana.

Haapamäki, E. (2017). Nais- ja mieskuvat peruskoulun viidennen luokan oppilaiden piirustuksissa.

Harjula, R. (2008). Maistraatti on homoille – rakkaus heteroille: sukupuolen ja seksuaalisuuden esitykset 9. luokan uskonnon oppikirjojen kuvissa.

Heimonen, K. (2016). I'm the Monster's Mother: Visuaaliset keinot sukupuolen representoimisessa Alien-tetralogian elokuvajulisteissa.

Hänninen, J. (2014). Suomi-brändi & visuaaliset symbolit.

Ikonen, M. (2009). Väkivaltasta tulee iholle: Tobias Beecherin via dolorosa televisiosarjassa kylmä rinki.

Joutsela, M. (2008). Pakkaus mielikuvamediana: kahvipaketti tutkimuskohteena.

Juopperi, I. & Vallisto, T. (1999). Mieskuva Walt Disneyn menestyneimmissä kokoillan piirroselokuvissa.

Juozapaityte, D. & Koskela, M. (2010). Lifestyle advertisements in South Korea.

Kaartinen, K. (2004). Maskuliinisuus skeittivideossa: tapaustutkimus videosta "Sorry".

Kaiku, A. (2010). Onko sukupuolella väliä? : tasa-arvo Suomessa ja tekstiiliteossarjassa.

Karjalainen, P. (2015). Elämä taiteessa ja taide elämässä - Frida Kahlon ja omakuvien tarkastelua feministisen estetiikan ja feminismin valossa.

Karttunen, Saara. (2018). Tubetähteyden rakennuspalikat mansikkkan vlogikanavalla.

Kassinen, P. (2008). Sukupuolten sota: world of warcraft -pelin sukupuoli-ideologia.

Kokko, L. (2011). Nukke ja narttu: naisrepresentaatiot Missy Elliottin musiikkivideoissa.

Korppila, K. (2008). Sukupuolen performatiivinen rakentuminen nuorten tekemisissä kuvissa.

Kuosmanen, T. (2013). Kasvoton sotilas ja puuttuva nainen: sukupuolen representaatiot Suomen puolustusvoimien rekrytointijulisteissa.

Kässi, A. (2018). “KAIKKI ON HELPOMPAA, JOS OOT HYVÄ JÄTKÄ”: tutkielma pelaavien naisten subjektiudesta verkkopeliympäristössä.

Laisalmi, P. (2011). Ruumiin muokkaus performatiivisena.

Lappalainen, M. (2013). Lupa näkyä, lupa puhua: Kris Grayn taideteoksia sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta.

Leinonen, K. (2013). Kohtaamisia – toiseuden rakentuminen märkälevymuotokuvissa.

Lepomäki, H. & Puljumäki, J. (2007). Sekäettä: -Unisex-ilmiö mallistosuunnittelussa.

Luukkonen, S. (2006). Sukupuoliroolit suomalaisen elokuvan koulukuvauksissa vuosina 1930–2005.

Lämsä, S. (2009). Sukupuolittunut väri.

Matala, R. (2004). Sukupuolittuneet kyborgit vaatetussuunnittelun haasteena: malli älyvaatesuunnittelun tueksi

Miettinen, A. & Walkeajärvi, S. (2011). Kuvataideopettajiin suhtautuminen työyhteisössä.

Mikkonen, A. (2011). Kamppailun, kurituksen ja kauhun kuvat ; väkivallan merkitykset Kumpujen yöstä -teoksen kuvituksissa.

Myllykoski, K. (2012). Jos olisin leikisti joku muu : viisi- ja kuusivuotiaiden lasten haaveminäpiirustuksiin vaikuttavat tekijät.

Mäkiranta, M. (2000). Ambitious bitch/indolent nymph: katseen politiikan ja multimediateoksen naisrepresentaation tarkastelua.

Mäntylä, S. (2015). Queer Vogue: sukupuolen ja seksuaalisuuden vikuurit representaatiot huippumuodin kuvatarinoissa.

Nakamura, R. & Wirman, H. (2005). Sukupuoliset tietokonepelaamisen tavat: naistutkimuksellisia, fenomenologisia ja sosiologisia näkökulmia pelitutkimukseen.

Nguyen Huynh, P. (2018). Representations of masculinities in the confessional talk show : A case study of the dating show “Ban Muon Hen Ho?”

Nikkilä, A. (2015). “Kellää elämä ei oo täydellistä”: Median ja ihanteiden kohtaaminen kuudesluokkalaisten omakuvissa.

Pajari, A. (2010). Sukupuoli ja sen representaatiot Tatu ja Patu -kirjasarjassa.

Pieskä, L. (2015). Kannon päällä viattomasti istuva lettipää: naiseuden tuottaminen aapiskuvituksessa.

Pikki, L. (2015). Piirretyn perheen poikkeukset: Sukupuoliroolit ja ruumiillisuusrepresentaatiot.

Pippuri, P. (2014). Mitä sanoo miesope? Mies kuvataideopettajana naisistuneella alalla.

Pitkänen, P. (2015). Maskuliinisuuden representaatiot Justimusfilmsin huumorivideoissa.

Pohjoisaho, S. (2006). Naishahmot elektronisten pelien kansikuvissa.

- Puputti, E. & Ryhänen, A. (2018). Eri sukupuolisten nuorten kokemuksia koulun kuvataidekasvatuksesta suhteessa heidän vapaa-ajan kuvakulttuureihinsa.
- Pyykkönen, L. (2016). Tissitelineitä vai toimijoita? : naisrepresentaatiot toimintaseikkailupelien läpipeluuvideoissa.
- Pöysä, H. (2018). #selfie – Tyttöjen seksuaalisen ja ruumiillisen identiteetin rakentuminen omakuvissa.
- Ronimus, J. (2015). Sukupuolten representaatiot Salatut Elämät -televisiosarjassa.
- Rusanen, A-L. & Sippola, J. (2012). ”No onko se orava mies vai nainen?”: sukupuoli alkuopetuksen matematiikan ja äidinkielen oppikirjoissa.
- Santala, J-P. (2011). Miehen mallit: semioottinen analyysi ruumiillisuuden esittämisestä mainoskuivissa.
- Seppälä, E. (2015). Kuvataide, pojat ja yläkoulu: poikien kuvataidesuhdetta etsimässä.
- Sillanpää, S. (2008). Esineiden merkitysten muodostajat: tutkimus esineisiin kohdistuvista merkityksistä fenomenologista lähestymistapaa käyttäen.
- Sula, M. (2017). Lasten toimijuuden representaatiot uusimpien aapisten kuvituksissa.
- Sutinen, T. (2012). Sukupuolten representaatiot lastenohjelmissa: diskurssianalyttinen tutkimus viikonloppuaamujen suomenkielisistä piirretyistä.
- Taipale, T. (2015). Söpöjen maailmasta kohti kypsempää naisrepresentaatioita? : Japanilaisten naistenlehtien vaatekuvien konstruoimia naisellisuuksia.

Tervo, L. (2017). Representations of the female snowboarders in Instagram – Finding the women snowboarding culture.

Torvinen-Määttä, M. (2004). Jotain huomautettavaa? : sukupuolten välistä tasa-arvoa loukkaava lehtimainonta Mainonnan eettisessä neuvostossa.

Tuomi, E. (2011). “Vapaasti vähemmistöope”: Tutkimus seksuaalivähemmistöihin kuuluvista kuvataideopettajista heteronormatiivisessa koulussa.

Tuomi, K-T. (2008). Tyttö joka olen, nainen joksi kasvan: 12-vuotiaiden tyttöjen sukupuolirooli-identiteetti kuvin ja sanoin tarkasteltuna.

Vilminko, O. (2014). Susikuvien semioottista tulkintaa: suomalainen sotienjälkeinen kuvataide ihmisen ja luonnon suhteen kuvaajana.

Vuorinen, J. (2006). Mieheyden ja naiseuden tuolla puolen: sukupuolen representaatioita science fiction -elokuvassa Lipton Cockton in the Shadows of Sodoma.

Xie, J. (2014). Self-presentation and gender of chinese overseas students in social media: a case study of Sina Weibo.

Zaitsev, D. (2012). Miehet hameissa: vaatekuvien maskuliinisuuden representaatioita.

4. Queer, sukupuoli ja seksuaalisuus kuvataidekasvatukseen liittyvissä tutkielmissa

4.1 Yleiskatsaus aineiston tutkielmiin

Sukupuolen ja seksuaalisuuden kysymykset ovat viime vuosina olleet keskustelussa aiempaa enemmän, ja niiden tarkastelu myös kuvataidekasvatuksen kontekstissa on lisääntynyt pro gradu -tutkielmissa. Aiheen tuntemus on lisääntynyt opiskelijoiden parissa, joka näkyy tutkielmien määrän kasvuna. Voivatko opiskelijoiden kiinnostuksen lisääntymiseen vaikuttaa esimerkiksi sukupuolen ja seksuaalisuuden teemojen lisääntyvä näkyvyys julkisissa keskusteluissa ja näiden aiheiden huomioiminen yhä tieteidenvälisemmin? Otetaanko sukupuolen tematiikkaa enemmän esille opetuksessa? Onko opiskelijoiden sukupuolitietoisuus lisääntynyt?

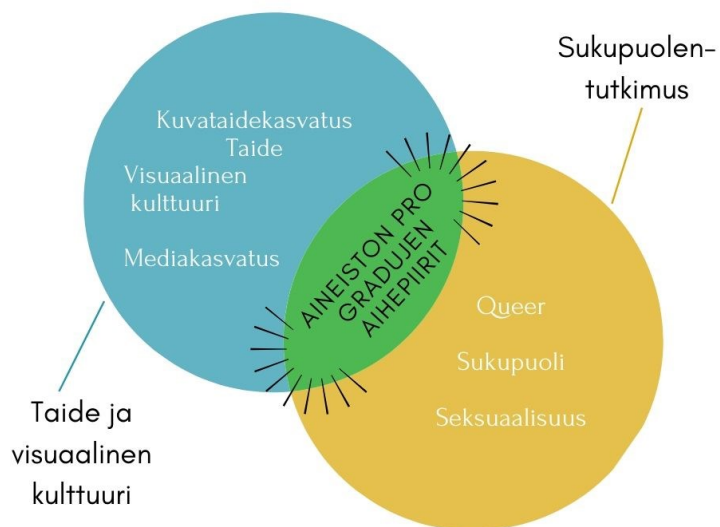
Lapin yliopiston opiskelijoiden sukupuolitietouden tilaa valottavat osittain yliopiston tarjoamat sukupuolentutkimuksen opinnot. Sari Vidén ja Päivi Naskali (2010, s.15–16) kirjoittavat Lapin yliopiston opettajankoulutuksen sukupuolitietoisuutta selvittävässä tutkimuksessaan, että kasvatuksen ja sukupuolen välisiä suhteita käsittelevä opetus Lapin yliopistossa sai alkunsa 1980- ja 1990-luvun taitteessa. He kirjoittavat sukupuolentutkimuksen opetuksen eri vaiheista: vuonna 2005 yliopistoon perustettiin naistutkimuksen professuuri, ja vuosina 1999–2007 Kasvatuksen sukupuolistavat käytännöt -niminen kurssi oli pakollinen luokanopettaja- ja kuvataidekasvatuksen opiskelijoille, jonka jälkeen se muuttui vapaaehtoiseksi.

Kasvatuksen sukupuolistavat käytännöt -kurssin lisäksi erilaisia sukupuolentutkimuksen (ennen vuotta 2010 naistutkimus) opintokokonaisuuksia on ollut tarjolla vapaaehtoisina opintoina 1990-luvulta lähtien (Vidén & Naskali, 2010, s. 15–16). Vuodesta 2012 eteenpäin Koulutuksen sukupuolistavat käytännöt -kurssi on jälleen pakollinen osa luokanopettajakoulutuksen aineopintoja (Lapin yliopisto, 2012). Kuvataidekasvatuksen maisteriopinnoissa kurssi on ollut pakollinen vuodesta 2018 (Lapin yliopisto, 2018). Tätä ennen opiskelijat ovat valinneet joko Koulutuksen sukupuolistavat käytännöt tai Inklusiivinen ja globaalikasvatus -kurssin (Lapin yliopisto, 2013, 2014, 2015, 2016).

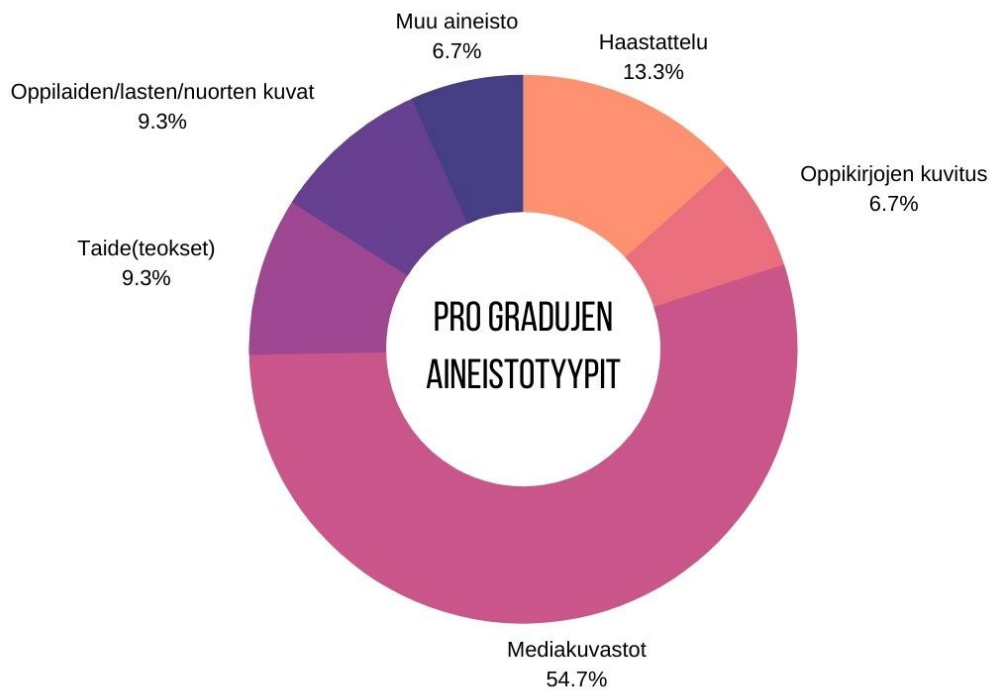
Vidénin ja Naskalin (2010, s. 12–13) mukaan sukupuolentutkimuksen asema kasvatustieteissä on kuitenkin marginaalinen. Heidän tutkimuksessaan haastatellut yliopisto-opettajat sekä opettajina työskentelevät peruskouluopettajat nostivat esiin tarpeen kaikille suunnatusta erillisestä sukupuolitietoisuuden kurssista (Vidén & Naskali, 2010, s. 62). Tutkimuksessa haastatellut yliopisto-opettajat kokivat opinnäytetöiden ohjauksen kannalta haasteellisena opiskelijoiden vähäiset tiedot metodologisista ja käsitteiden käyttöön liittyvistä asioista. Tutkimuksessa todettiin, että opiskelijoiden tutkimusaiheiden valinnoissa oli myös paljon epätietoisuutta, jota selitettiin koulutusohjelman sisällöillä. Käsitys mahdollisista tutkimuskohteista ja -aiheista muodostuu suurimmaksi osaksi sen perusteella, mitä opiskelija on aiemmin opiskellut, eli käsitys oman koulutusalan tutkimuskentästä muodostuu opintojen sisältöjen perusteella (Vidén & Naskali, 2010, s. 59–60).

Aineiston tutkielmista suurin osa (47 tutkielmaa) on tehty Taiteiden tiedekunnassa, ja näistä kuvataidekasvatuksen koulutusohjelmassa 16 kappaletta. Tätä selittää pitkälti oman tutkielmani aiherajaus, jossa visuaalinen kulttuuri tai kuvataide on kriteerinä aineiston valinnassa. Toiseksi eniten tutkielmia on tehty Kasvatustieteiden tiedekunnassa (13 tutkielmaa). Sukupuolentutkimuksen yksikkö on osa Kasvatustieteiden tiedekuntaa, ja tieteenalan opintoihin sisältyvät pakolliset ja vapaaehtoiset kurssit sekä laajat sivuainemahdollisuudet tarkoittavat, että opiskelijoilla on valmiuksia tehdä tutkielmia sukupuolentutkimuksen aiheista. Yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa tehtyjä tutkielmia aineistossa on neljä kappaletta.

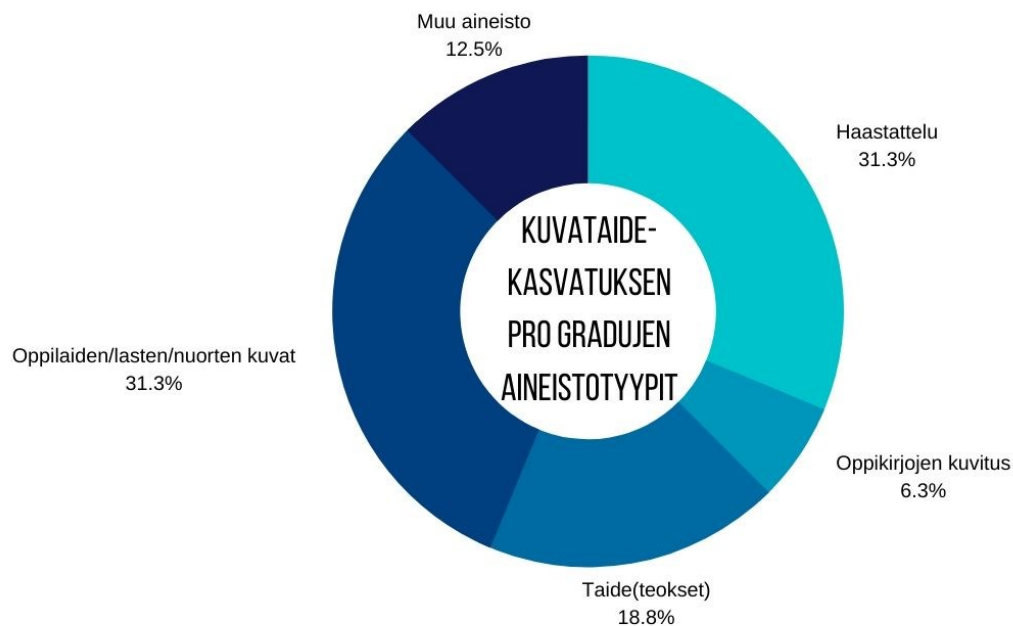
Aineiston aikajänne kertoo ilmiön viimeaikaisuudesta ja kasvavasta kiinnostuksesta kuvan ja sukupuolen teemojen pohtimiseen. Kuvaajasta 1 näkee myös kuvataidekasvatuksen osuuden verrattuna kaikkiin koulutusohjelmiin. Kuvataidekasvatuksen alalla tehtyjä graduja on useita, joka kertoo aiheen keskeisyydestä suhteessa kuvataidekasvatuksen teemoihin. Kuitenkin sukupuolen ja kuvan aihealueet ovat selvästi monitieteisiä ja laajoja, sillä tutkielmia on tehty kolmessa tiedekunnassa kolmellatoista eri koulutusosalalla.

Kuvaaja 2. Aineistoon valittujen pro gradu -tutkielmien aihepiirit sijoittuvat taiteen ja visuaalisen kulttuurin sekä sukupuolentutkimuksen tutkimusaiheiden risteyskohtaan.

Kuvaaja 3. Koko aineiston pro gradu -tutkielmissä käytetyt aineistotyypit.

Kuvaaja 4. Aineiston kuvataidekasvatuksen pro gradu -tutkielmien aineistotyytit.

Koska rajasin aineiston kuvallisuuteen ja visuaalisuuteen liittyviin tutkimuksiin, suurin osa tutkielmien aineistosta on visuaalista aineistoa, kuten taideteoksia, kuvituskuvia, mainoskuvia, elokuvia, videoita tai muuta mediakuvastoa. Haastatteluaineisto on ainoa ei-kuvallinen aineistotyyppi, jota tutkielmissa on käytetty. Mediakuvastot on mainittu yhdeksi ryhmäksi, ja niiden osuus on selkeästi suurin – yli puolet pro gradu -tutkimista hyödyntää aineistonaan mediakuvastoa. Toisaalta mediakuvastot ovat kategoriana laaja ja sisältää monen tyyppisiä aineistoja: esimerkiksi mainoskuvat, elokuvat, videot ja videopelit on kaikki luokiteltu kategorian alle. Mediakuvastot ovat jokapäiväisessä elämässä hyvin näkyvä visuaalisen kulttuurin alue, joka on kaupallista ja median eri välineissä nopeasti ja helposti leviävää. Nämä kuvastot ovat usein helposti saatavilla, ja ne tavoittavat laajan katsojakunnan. Mainosten tapauksessa tämä on tietenkin erityisen oleellista, sillä niiden tarkoituskin on saavuttaa mahdollisimman paljon ihmisiä, kiinnittää huomiota, ja niiden välttäminen arjessa on käytännössä mahdotonta.

Kiinnostavaa onkin verrata kuvaajaa 3 kuvaajaan 4, eli miten kuvataidekasvatuksen osuus tutkielmista sisältää erilaisen kattauksen aineistotyyppistä. Esimerkiksi edellä mainitut

mediakuvastot loistavat poissaolollaan. Kuvataidekasvatuksen tutkielmissa suurimpia kuvallisia aineistotyyppejä ovat oppilaiden tekemät kuvat sekä taideteokset. Mediakasvatus on tärkeä osa kuvataidekasvatusta median visuaalisen luonteen takia, mutta sukupuolen näkökulmasta median kuvastoista ei ole tehty yhtäkään tutkielmaa kuvataidekasvatuksen koulutusohjelmassa. Kuvataidekasvatuksen tutkielmien aiheet liittyvät enemmän kokemuksiin (haastattelut), taiteen kuvastoihin sekä koulumaailmaan ja lasten ja nuorten kuvailmaisuun.

Suuri osa tutkielmista, joissa aineisto koostuu mediakuvastoista, on tehty koulutusaloilla, joissa median kuvastot ovat muutenkin keskiössä. Esimerkiksi mediakasvatuksen koulutusohjelma kasvatustieteissä, sekä audiovisuaalinen mediakulttuuri ja graafinen suunnittelu taiteiden tiedekunnassa ovat kuvataidekasvatusta selkeämmin median kuvastoja käsitteleviä ja tuottavia koulutusaloja.

Kuvaaja 5. Aineiston pro gradu -tutkielmien aihepiirejä

Aineiston tutkielmien otsikoiden ja asiasanojen perusteella olen eritellyt tutkielmien aihepiirejä sukupuolentutkimuksen käsitteiden avulla. Aiheeni kuvallisen luonteen takia

aineisto sisälsi paljon sukupuolen kuvallisten representaatioiden käsittelyä. Representaatiotutkimus oli yleinen näkökulma esimerkiksi graduissa, joiden aineisto koostui mediakuvastoista - median kuvat tuottavat ja toistavat tehokkaasti ja laajasti käsityksiä ja mielikuvia sukupuolesta. Sukupuolen ja ruumiillisuuden representaatioita tarkasteltiin myös taidekuvien, kuvituskuvien ja oppilaiden tekemien kuvien konteksteissa.

Kuva 2. Käsitepilvi koko aineiston tutkielmien otsikoissa esiintyvistä käsitteistä

Käsitepilvi (Kuva 2) kuvaa aineistooni kuuluvien pro-gradu-tutkielmien otsikoissa esiintyviä (sukupuoleen ja sukupuolentutkimukseen liittyviä) käsitteitä. Suurimmalla näkyvät käsitteet toistuvat aineiston tutkielmien otsikoissa määrällisesti useimmin. Käsitepilvi tuo esille representaatiotutkimuksen näkökulmasta tehtyjen tutkielmien suurta määrää aineistossa. Myös yhden sukupuolikategorian näkökulmasta tehdyt tutkielmat nousevat esille nais- ja mies- etuliitteiden kautta.

Kuva 3. Käsittepilvi kuvataidekasvatuksen koulutusohjelman tutkielmien otsikoissa esiintyvistä käsitteistä

Toinen käsittepilvi (Kuva 3) sisältää vain kuvataidekasvatuksen koulutusohjelmassa tehtyjen pro-gradu-tutkielmien otsikoissa esiintyvistä käsitteistä. Erona kuvaan 2 representaatiota käsitteleviä tutkielmia on vähemmän, ja sukupuolta määrittelevät sanat nousevat hiukan enemmän esille määrällisesti kuin koko aineiston tutkielmissä.

4.2 Sukupuoli tutkimuskategoriana ilman kriittisempää tarkastelua

Sukupuolen kaksijakoisuus on läsnä yhteiskunnassamme kaikkialla – meidät määritellään syntymässä joko mieheksi tai naiseksi, ja tämä määrittely vaikuttaa elämässämme siitä hetkestä lähtien. Myös väestöä kuvailevissa tutkimuksissa on usein hyödynnetty tätä virallisiin dokumentteihinkin kirjattua erontekoa: tutkimuksien tuloksia saatetaan esitellä jakamalla ihmisjoukko kahtia sukupuolen perusteella. Päivi Korvajärvi (2010, s. 184–186) kirjoittaa, että yhteiskunnan rakenteet ovat vahvasti sukupuolittuneita, ja feministinen tutkimus tutkii esimerkiksi työelämän sukupuolittuneita rakenteita ja käytänteitä. Hän kirjoittaa, että feministisen työelämän tutkimuksen valtavirta on

esimerkiksi palkkaeroja ja naisten ja miesten erilaisia kokemuksia tutkiessaan myös toistanut sukupuolen kaksijaon järjestystä. Toisaalta laajaa ihmisjoukkoa tutkittaessa määrälliset tutkimukset voivat antaa tietoa esimerkiksi työelämän sukupuolten mukaisen segregaaation kehityksestä ja yhteiskunnan sukupuolittuneiden käsitysten vaikutuksista (Korvajärvi, 2010, s. 184–186).

Sukupuoli ei kuitenkaan ole ihmisten ominaisuuksia, mielenkiinnonkohteita, kykyjä tai mielipiteitä määrittelevä absoluuttinen ja pysyvä totuus. Sukupuolikategoriat pitävät sisällään enemmän vaihtelua ja moninaisuutta kuin samankaltaisuutta. Sukupuoli on yksi monista ihmisten yhteiskunnalliseen asemaan ja mahdollisuuksiin vaikuttavista tekijöistä. Korvajärven (2010, s. 184, 187) mukaan feministinen tutkimus pyrkii purkamaan käsitystä sukupuolista samankaltaisina ryhminä, ja hän kirjoittaa, että esimerkiksi palkkaerot työelämässä eivät palaudu naisten ja miesten väliseen ammatilliseen eriytymiseen, vaan myös moniin muihin eroihin ihmisten välillä ja yhteiskunnassa. Intersektionaalisen ajattelun mukaisesti sukupuoli ei kerro kaikkea ihmisten rooleista ja mahdollisuuksista yhteiskunnan vallan rakenteissa.

Queer-tutkija Aapo Raudaskoski (2018) kritisoi sukupuolen perusteella yleistäviä tutkimusnäkökulmia. Hänen mukaansa sukupuoleen liittyvän tiedon tuottamiseen pyrkivissä tutkimuskysymyksissä täytyisi käsitellä selkeästi, mitä sukupuolella tarkoitetaan ja miten sitä tuotetaan tietynlaisissa kulttuurisissa konteksteissa. Hän kirjoittaa, että tietoa sukupuolen valtasuhteista ja sosiaalisesta kehityksestä ei voida tutkia vain yleistyksiin perustuvasta, sukupuolikohtaisuutta korostavasta näkökulmasta, ja jotta merkityksellistä tietoa sukupuolesta voidaan tuottaa, teoreettisen lähtökohdan tulisi siirtyä kritiikittömästä sukupuolen kaksijakoisuudesta sukupuolen performatiivisuuden, tuottamisen ja toistamisen huomioimiseen. Raudaskosken mukaan oikeanlaisten kysymysten löytämiseksi on siis purettava niitä käsityksiä sukupuolikohtaisuudesta, joita pidetään itsestäänselvyyksinä (Raudaskoski, 2018, s. 44).

Jos sukupuolta ei tarkastella tutkimuksen teossa kriittisesti, saatetaan tehdä biologiseen determinismiin viittaavia yleistyksiä, kuten esimerkiksi, että tietynlaiset ominaisuudet tai toiminta olisivat ”luonnollisia” jollekin tietylle sukupuolelle. Tämän kaltaisia yleistäviä

käsityksiä esiintyi myös joissakin aineiston pro gradu -tutkielmissa. Tutkielmissa saatettiin esimerkiksi todeta nais- ja miesopettajien kiinnittävän huomiota ”luonnostaan” erilaisiin asioihin.

Nais- ja miesopettajat luonnostaan kiinnittävät huomiota erilaisiin hahmoihin, ja toteuttavat opetussuunnitelman sisältöjä omista lähtökohdistaan. Kiinnittävätkö esimerkiksi naisopettajat herkemmin huomiota maskuliinisiin vai feminiinisiin hahmoihin, vai onko opettajille täysin merkityksetöntä se, millaisia hahmoja hän opetuksessaan eniten käsittelee? Opettajan sukupuolitietoisuus sekä tasapuolisuus sekä tyttöjä että poikia käsittelevien asioiden suhteen on avainasemassa oppikirjoja käsitellessä. (Rusanen & Sippola, 2012, s. 77)

Rajalliset aineistot, joissa esimerkiksi haastateltavat jaotellaan sukupuolen perusteella, saattavat johtaa yleistyksiin sukupuolesta muutamien henkilöiden mielipiteiden perusteella. Pro gradu -tutkielman pituus ei mahdollista kovin laajaa haastatteluaineistoa, joten yleistävien toteamuksien tekemiseen sukupuolesta yksittäisten vastaajien perusteella on suhtauduttava kriittisesti. Joissakin tutkielmissa haastateltavat jaoteltiin sukupuolen perusteella, ja sukupuolen oletettiin vaikuttavan keskeisesti kokemuksiin kuvataiteesta. Tämä asetelma aiheuttaa sen, että muutamien haastateltavien henkilöiden kokemukset liitetään peilaamaan heidän sukupuoltaan.

Miten pojat ja tytöt kokevat kuvataidetunnit? Onko heidän kokemuksillaan tai ajatusmaailmoillaan eroavaisuuksia? Haluamme selvittää, onko yksilön sukupuolella merkitystä taiteeseen ja taideharrastuneisuuteen. Tutkielman empiiriseen osioon valikoidusta opiskelijaryhmästä löysimme nais-, mies- ja muunsukupuolisia oppilaita, mutta päädyimme kutsumaan haastatteluun vain naispuolisia henkilöitä. Empiirisessä osiossa vastaukset ovat anonyymejä, ikää ja sukupuolta lukuun ottamatta. (Puputti & Ryhänen, 2018, s. 8)

Joissain tutkielmissa lähtökohtana oli oletus kiinnostusten kohteiden eriytymisestä sukupuolen perusteella, esimerkiksi poikien vähäinen kiinnostus kuvataiteeseen.

Tutkimukseni selvittää poikien kokemuksia kuvataideopetuksessa.

Selvitystä tarvitaan, sillä median ja kuvataideopetuksen kentältä on tullut tietoa siitä, että poikien kiinnostus kuvataidetta kohtaan on vähäistä. (Seppälä, 2015)

Miksi kuvataide ei kiinnosta poikia? Raudaskoski (2018) argumentoi, että tämän tyyppinen lähestymistapa on riittämätön tuottamaan tietoa siitä, mitä asialla on tekemistä sukupuolen kanssa. Hän kirjoittaa, että kysymyksenasettelussa oletetaan, että ryhmä ”pojat” muodostuu tietynlaisista yksilöistä, jotka eroavat niistä, jotka eivät kuulu ryhmään ”pojat”, ja että he eivät ole kiinnostuneet kuvataiteesta. Vaikka kiinnostuksen puute kuvataidetta kohtaan olisikin olemassaoleva ilmiö, sitä ei ole hänen mukaansa perusteltua yleistää normatiiviseen käsitykseen sukupuolesta, sillä on myös kuvataiteesta kiinnostuneita oppilaita, jotka luokiteltaisiin ryhmään ”pojat”, sekä oppilaita, jotka eivät kuulu ryhmään ”pojat” ja joita kuvataide ei kiinnosta. Sen sijaan, että oletettaisiin poikasukupuolen liittyvän oleellisesti kiinnostukseen kuvataiteesta, Raudaskoski ehdottaa kysymykseksi: ketä kuvataide ei kiinnosta, ja mitä yhteistä heillä on? Liittykö siihen sukupuolen tuottaminen, ja miten?

Raudaskosken (2018) mukaan liian usein jätetään vastaamatta tärkeään kysymykseen: onko edes olemassa yhtenevää piirrettä, joka oikeuttaa yllä olevan näkökulman otokseen, jota jostain syystä kutsumme sanalla ”pojat”. Hänen mukaansa tällaiset kriittiset kysymykset voivat estää meitä sortumasta toistamaan hegemonista sukupuolten tuottamista, joka usein kärjistyy mediassa ja antaa tilaa seksistisille selityksille ja diskursseille, ja joka Suomessa on esimerkiksi nostanut esille niin sanotun huolipuheen, joka tahattomasti muodostaa pojista yhteneväisen ryhmän, joka on vaarassa syrjäytyä huonon koulumenestyksen takia (Raudaskoski, 2018, s. 41–42).

Tutkija Tuija Saresma (2018) kirjoittaa, että suomalaisessa mediassa oppilaiden ja opettajien sukupuoli aiheuttaa usein keskustelua, ja yleistyksiä tehdään esimerkiksi

poikien huonosta koulumenestyksestä tai opettajan sukupuolen vaikutuksesta opetukseen. Saresma huomauttaa, että intersektionaalisesta näkökulmasta on ongelmallista ajatella, että “tytöt” ja “pojat” olisivat sisäisesti samankaltaisia ryhmiä, tai että sukupuoli sinänsä määrittäisi jotain oppimisesta tai opettamisesta, sillä meihin vaikuttaa niin monia muitakin eroavaisuuksia. Hän kirjoittaaakin, että eri kategorioiden (kuten sukupuoli, rodullistaminen tai yhteiskuntaluokka) sisäiset erot voivat olla suurempia kuin vaikkapa tyttöjen ja poikien väliset erot (Saresma, 2018, s. 28, 30).

Joissakin tutkielmissa oletettiin sukupuolen vaikuttavan keskeisesti opettamiseen ja oppilaiden motivaatioon. Sukupuoli tuotiin esille hyvinkin tärkeänä opettajuuden piirteenä ja ihmisiä erottavana tekijänä. Koulun ja kuvataideaineen toimintamallit nimettiin naisopettajien määrän perusteella feminiinisiksi, jota vastakohtainen maskuliinisuus tasapainottaa miesopettajien läsnäololla. Samalla toistettiin feminiinisen naiseuden ja maskuliinisen mieheyden perinteistä ja kaksijakoista sukupuolikäsitystä.

Mieskuvataideopettajat voivat motivoida poikia kuvataiteen opiskeluun ja harrastuneisuuteen liittämällä kuvataide miehisellä esimerkillään osaksi maskuliinista kulttuuria. Miesopettajat näkevät sukupuolensa tärkeyden myös miehen mallina kouluun ja koulutyöhön, ei vain taiteeseen ja taideharrastuneisuuteen. Miesopettajat läsnäolollaan tuovat naisistuneeseen kouluun miehistä otetta ja antavat malleja maskuliiniseen olemisen tapaan feminiinisten toimintamallien rinnalle. (Pippuri, 2014, s. 71–72)

Opettajuuden roolia ja valtaa on tärkeää tarkastella, mutta sukupuolen nostaminen eroista tärkeimmäksi jättää huomiotta paljon erilaisia kokemuksia. Saresma (2018, s. 30–32) huomauttaa, että suomalaisissa kouluissa opettajat ovat myös usein valkoisia ja keskiluokkaisia. Hän kirjoittaa, että opettajan sijoittumien erojen ja vallan risteyksissä voi vaikuttaa opetuksen sisältöihin ja oppilaisiin suhtautumiseen. Identiteettien ymmärrys intersektionaalisina voi hänen mukaansa auttaa omien etuoikeuksien ja erilaisuuteen liittyvien valtarakenteiden havaitsemisessa. Erilaisten oppijoiden ja identiteettien

tunnistaminen ja arvostaminen ovat opettajien keinoja vastustaa epätasa-arvoa koulumaailmassa (Saresma, 2018, s. 30–32).

Osassa aineiston tutkielmissa sukupuolikohtaiset yleistykset liittyivät tutkielmien alkuoletuksiin tai tutkimuskysymyksiin, mutta tutkielmien tulokset kumosivat yleistäviä käsityksiä. Esimerkiksi poikien kuvataidekokemuksia käsittelevässä tutkimuksessa haastateltavien kokemukset eivät tuoneet esille oletettuja sukupuolikohtaisuuteen liittyviä mielipiteitä. Sen sijaan esille nousi kysymys, miten hyödyllisenä tai sopivana aineena kuvataide koetaan yhteiskunnassa.

Aineistosta ei selvästi noussut esille, että kuvataiteessa olisi jotain todella negatiivista, mikä ajaisi poikia pois. Vikaa ei ollut tehtävissä, kavereissa, vaatimustasossa eikä opettajassa. Teoriasta esiin noussut naisvaltaisuus tai väitteet siitä, että kuvataiteen opetus olisi jollain tavalla enemmän tytöille suunnattua, ei tullut esille aineistostani suoraan eikä epäsuoraan. Ilmeisesti poikien haluttomuuden jatkaa kuvataidetta vaikuttaa osittain heidän epävarmat vastauksensa kuvataiteen hyödyistä tulevaisuudessa sekä mahdolliset muut taustavaikuttajat, kuten vanhempien ja yhteiskunnan käsitys kuvataiteesta. (Seppälä, 2015, s. 87)

Aiemmin mainittua Raudaskoskea mukailien, kiinnostava kysymys olisikin, liittyykö kuvataiteen aineeseen liitettyihin mielipiteisiin ja asenteisiin sukupuolen tuottamista, ja miten (Raudaskoski, 2018, s. 42)? Myös toisessa tutkielmassa kuvataiteeseen liittyviä mielipiteitä tutkittiin sukupuolikohtaisesti, mutta haastateltavat toivat itse esille, että sukupuoleen liittyviä oletuksia tuotetaan kulttuurisissa käytännöissä.

Haastateltavat vaikuttivat tiedostavan tyttöenemmistön kuvataiteen sisällä, mutta yksikään ei pitänyt ainetta sinällään tietylle sukupuolelle suunnattuna. Sen sijaan, että ongelman ydin olisi kuvataideaineen sisällössä, haastateltavat uskoivat ilmiön johtuvan syvälle juurtuneista kulttuurisista ja historiallisista oletuksista poikien kesken. (Puputti & Ryhänen, 2018, s. 58)

Joissain tutkielmissa kyselyaineistoon vastaajat oli jaoteltu sukupuolen perusteella, ja vastauksia vertailtiin sukupuolen perusteella, mutta tuloksissa todettiin, että sukupuolella ei ollut vaikutusta tuloksiin.

Vastaajan sukupuolella ei ollut suurta vaikutusta kyselytutkimuksen tuloksiin. (Joutsela, 2008)

Osassa aineiston tutkielmista sukupuolta käsiteltiin kaksijakoisena, ja feminiinisyys ja maskuliinisuus määriteltiin tarkkarajaisiksi ja pysyviksi kategorioiksi. Esimerkiksi sukupuolen representaatioihin keskittyvissä tutkielmissa sukupuolesta tehdyt alkuoletukset ja näkökulmien rajaukset vaikuttivat siihen, millaisia representaatioita aineistosta löydettiin. Jos tutkielman tekijä määritteli sukupuolen luonteen kaksijakoiseksi jo tutkimuskysymyksessä, esimerkiksi käsittelemällä aineiston nais- ja mieskuvia, tuloksissa sukupuolet määrittyivät yhtä lailla kaksijakoisesti, vastakkaisina ja toisiinsa vertautuvina.

Sukupuolia ja niiden rakentumista on aina esitetty kuvissa, koska se on tärkeä osa yhteiskunnan normeja ja rakenteita. Myös lapsille rakentuu tietynlainen kuva sukupuolten ilmaisusta, mutta he myös oppivat ja keksivät erilaisia merkkejä ja tapoja ilmaista näitä omissa piirustuksissaan. Oletukseni on, että oppilaiden kuvat mieheydestä tai naiseudesta on luettavissa heidän piirustuksiensa pohjalta. (Haapamäki, 2017, s. 1)

Tutkielmassa oletettiin lasten piirustusten sisältävän sukupuolen kaksijakoisuutta toistavia visuaalisia merkkejä tehtävänannossa esiintyvän nimen perusteella, ja tuloksissa eriteltiin näitä vastakkaisuuden osoittavia merkkejä. Toisaalta piirustuksissa todettiin olevan myös paljon samankaltaisuuksia.

Vastaus tutkimuskysymykseeni on, että nais- ja mieskuvat ilmenevät oppilaiden piirustuksissa perinteisillä feminiinisillä ja maskuliinisilla merkeillä kuvattuna. Kuvatun hahmon perinteinen maskuliininen tai

feminiininen nimi selvästi vaikuttavat lopullisten hahmojen kuvaukseen ja ulkomuotoon, vaikka kuvissa on myös paljon yhteneviä piirteitä.

(Haapamäki, 2017, s. 72)

Osassa tutkielmista tutkija tiedosti ja kirjoitti auki sen, että sukupuolen stereotyyppisiä ja binäärisiä esityksiä tutkiessaan saattaa itsekkin tulla toistaneeksi ja vahvistaneeksi näitä merkityksiä. Joissakin tutkielmissa moninaisuuden tarkastelun ulkopuolelle jättämistä perusteltiin perinteistä sukupuolijärjestystä toistavien esitysten suurella määrällä. Pro gradu -tutkielman kokoisissa tutkielmissa aineistoa on usein rajattava, ja perinteisiä sukupuolikäsityksiä toistavia representaatioita on määrällisesti paljon ja ne ovat helposti löydettävissä.

Tutkimukseni heikkoutena voi pitää keskittymistäni hegemonisten diskurssien tarkasteluun, minkä myötä sukupuolten representaatioiden moninaisuuden ja vaihtelevuuden tarkastelut ovat jääneet analyysini ulkopuolelle. [...] Vaikka tarkastelemissani piirretyissä on toki löydettävissä perinteistä sukupuolijärjestelmää horjuttavia esityksiä, näyttäytyvät sukupuolijärjestelmää tukevat merkityksellistämisen tavat niin voimakkaina, että niiden voi nähdä peittävän alleen uudenlaiset neuvottelut sukupuolten ominaisuuksista ja sukupuolten välisistä suhteista. Kun piirrettyjen lastenohjelmien yleislinja jatkaa sukupuolten toistamista kaksinapaisessa kehyksessä, saaden sukupuolet näyttämään voimakkaasti toisistaan eroavilta, eivät yksittäiset, sukupuolten rajalinjaa rikkovat esitykset pääse luomaan ymmärrystä joustavista sukupuolten määreistä ja yksilön mahdollisuudesta toteuttaa itseään ilman sukupuolen asettamia rajoituksia. (Sutinen, 2012, s. 111)

Jos sukupuolet käsittää tarkkarajaisina ja feminiinisuuden ja maskuliinisuuden merkityksellistää perinteisten käsitysten mukaan, voi analyysissa tulla uusintaneeksi stereotyyppisiä sukupuolikäsityksiä. Miestenvaatteita käsittelevässä tutkimuksessa huomattiin, että laajentamalla käsityksiä maskuliinisuudesta kuva-analyysissa voitiin

löytää moninaisempia maskuliinisuuksien representaatioita ja liittää niihin uudenlaisia merkityksiä.

Kuva-analyysissa piilee usein se vaara, että merkitysten purkamisen lisäksi tulkitsija tulee usein myös tuottaneeksi ja uusintaneeksi stereotyyppistä sukupuolijakoa ja maskuliinisuuden määrittelyä. Jos maskuliinisuus nähdään analyysissä vain toiminnallisuutena ja leveinä hartioina, se vahvistaa perinteisinä pidettyjä maskuliinisuuden määreitä. Alun perin lähdin etsimään juuri sellaisia maskuliinisuuden representaatioita, joissa toistuvat jotkin perinteisinä pidetyt maskuliinisuuden ominaisuudet, mutta niistä löytyy myös jotain uutta ja innovatiivista. (Zaitsev, 2012, s. 106)

Joissakin aineiston tutkielmista sukupuolta ei siis tarkasteltu kriittisesti, vaan se yksinkertaistettiin perinteisiin käsityksiin, jonka mukaan sukupuoli on ihmisen sisäsyntyinen, "luonnollinen" ominaisuus, joka määrittää merkittävästi ihmisen ominaisuuksia, mielenkiinnonkohteita ja toimintaa. Tutkielmissa saatettiin korostaa sukupuolen merkitystä ja jättää muut ihmisten väliset erot huomioimatta, tai kohdella yksittäisiä ihmisiä sukupuolensa edustajana ja tehdä sitten yleistyksiä koko sukupuolesta vain muutamien esimerkkien perusteella. Myös sukupuolen kaksijakoisuutta ja vastakkaisuutta korostavia käsityksiä sukupuolesta ilmeni aineistossa. Tutkimuksessa olisikin tärkeää käsitellä sukupuolta moninaisena ja monimutkaisena ilmiönä, kriittisesti. Yleistyksien ja sukupuolen olemuksellisuuden sijaan olisikin pohdittava, miten sukupuolen tuottaminen ja toistaminen vaikuttavat tutkittavaan ilmiöön. Näkökulman siirtäminen itsestäänselvinä pidetyistä käsityksistä kriittisempään ajatteluun voi mahdollistaa moninaisempaa ja tarkempaa tietoa.

4.3 Visuaaliset representaatiot sukupuolten toistajina ja tuottajina

Sukupuolen representaatiot olivat aineistossa selvästi määrällisesti suurin kategoria. Visuaalisen kulttuurin ja sukupuolen yhdistävänä teemana se onkin looginen tutkimusaihe: kaikenlaiset kuvat visuaalisessa ympäristössämme ovat täynnä erilaisia sukupuolten esityksiä eli representaatioita, ja nämä representaatiot vaikuttavat käsityksiimme sukupuolista. Kuten Rossi (2015) kirjoittaa, representaatioina kuvat eivät ainoastaan toista jo olemassa olevaa, "heijastele" todellisuutta, vaan myös jatkavat esittämäänsä merkitysprosessia tulkinnan keinoin, eli tuottavat uusia merkityksiä. (Rossi, 2015, s.80) Hän kirjoittaa myös visuaalisen kulttuurin yhteydestä Judith Butlerin sukupuolen performatiivisuuden teoriaan: performatiivisuus on tekoja, jotka toistamalla tuottavat todellisuutta, joten visuaalinen performatiivisuus tuottaa sitä todellisuutta, mitä se näyttää (Rossi, 2015, s.53).

Pro gradu -tutkielmille ominaiseen tapaan aiheen on oltava tarpeeksi rajattu, ja tässä kategoriassa tutkielmiin oli tehty rajauksia tapauskohtaisilla, rajatuilla aineistoilla, sekä tarkentamalla näkökulma esimerkiksi jonkin tietyn sukupuolen representaatioihin.

Tutkielmien tutkimuskysymykset rajasivat sitä, millaisista näkökulmista aineistoja tarkasteltiin. Representaatio-aiheisissa tutkielmissa eriteltiin tutkimuskysymyksen mukaan (kaikkien) sukupuolten, sukupuolen yleisesti, naisten ja miesten, naisten, miesten, maskuliinisuuksien, tai sukupuolia toisin (ei-normatiivisesti) toistavia representaatioita. Joissakin tutkielmissa keskityttiin nimenomaan normatiivista sukupuolijärjestelmää toistaviin representaatioihin, ja joissakin tutkielmissa haluttiin selvittää, onko aineistossa normatiivisista sukupuolikäsityksistä poikkeavia representaatioita.

Tutkielmissa eriteltiin monenlaisia visuaalisia keinoja, joilla sukupuolia representoitiin, kuten väreihin, muotoihin, sommitelmiin ja sukupuolten stereotyyppioihin liittyviä keinoja.

Lähilukemalla aineistoa päädyin siihen, että sukupuolen representoimisen kannalta merkittäviä visuaalisia keinoja ovat värit, kehystäminen, katse, muodot ja stereotyyppit. (Heimonen, 2016, s.77.)

Normin mukaisia, eli naisfeminiinisiä ja miesmaskuliinisia sukupuolia koodattiin tutkielmissa esimerkiksi ulkonäköä ehostavilla visuaalisilla piirteillä (naisfeminiinisten laitettut tai pitkät hiukset, meikki ja silmäripset) tai niiden poissaololla miesmaskuliinisuuden tapauksessa.

Naiset on koodattu naisiksi feminiinisillä piirteillä kuten laitetuilla hiuksilla, meikillä ja silmäripsillä. Mieheksi koodaaminen taas tapahtuu lyhyiden hiuksien ja esimerkiksi meikin ja silmäripsien poissaololla. Miesyksilön ihmisyyden kategoriaan ei näin kuulu sukupuoli ja sen esittäminen, koska usein hahmot erottaa joko miehiksi tai naisiksi se, että naishahmolla on jotain, mitä miehellä ei ole. (Haapamäki, 2017, s. 65.)

Visuaalinen (media)kulttuuri on täynnä normatiivisia sukupuolen ja seksuaalisuuden esityksien toistoja, ja heteronormatiivisuutta ja normatiivista heteroutta rakennetaan näiden esitysten eli representaatioiden toistojen avulla (ks. esim. Rossi, 2015 s. 50–71). Myös aineiston tutkielmien perusteella voidaan todeta, että kaksijakoista sukupuolikäsitystä ja perinteisiä, normatiivisia sukupuolirooleja tuotetaan ja vahvistetaan visuaalisen kulttuurin representaatioiden avulla.

Tutkielmissa eriteltiin eri näkökulmista sukupuolten visuaalisia representaatioita. Oli aineistona sitten mainoksia, elokuvia, julisteita, kirjojen kuvituksia tai tv-sarjoja, useimpien tutkielmien tuloksista kävi ilmi, että kaksijakoista, heteroseksuaalista sukupuolikäsitystä ja perinteisiä sukupuolirooleja toistetaan ja vahvistetaan representaatioiden avulla. Monipuolisuutta, tulkinnanvaraisuutta ja poikkeuksiakin löytyi – mutta usein nämä sukupuolen normatiivisuutta rikkovat esitykset jäivät vähäisiksi verrattuna normatiivisuutta rakentaviin esityksiin, eli pysyivät poikkeuksina normeja vahvistavien representaatioiden suuren määrän joukossa.

Tutkielmissa normatiivisten sukupuoliesitysten kuvailtiin muodostuvan toisistaan eroavina vastinpareina, ja näin tuottavan stereotyyppisiä, luonnollistamiseen perustuvia käsityksiä sukupuolista.

Aineiston mieskuvat ovat usein stereotyyppisyyden lisäksi naisista eroavin tavoin imartelevia. Siinä missä aineiston naishahmot esitetään paikoittain jopa ihannoivan kauniina ja muodikkaina miehet rakentuvat sotilaallisuudesta, tehokkuudesta ja älystä. Molemmat roolit mukailevat pitkälti tutkimuksen johdannossa esiin nostettuja miehen ja naisen tyypillisiä stereotypioita. (Kuosmanen, 2013, s. 115)

Rossi (2015, s. 86) kirjoittaa, että stereotyypit ovat liioiteltuja ja yksinkertaistettuja esityksiä, jotka rakentavat myyttisiä, jähmettyneitä käsityksiä ihmisryhmistä. Esimerkiksi ajallisuuden ja paikallisuuden aiheuttamia muutoksia ei hänen mukaansa oteta huomioon, vaan yleistyksien ja tyypittelyn keinoin esitykset yksilöistä yleistetään edustamaan ryhmiä. Näin ovat syntyneet esimerkiksi sukupuolten stereotypiat, kuten käsitys “suomalaisesta miehestä”, joka yleistää ja samankaltaistaa koko joukon ihmisiä (Rossi, 2015, s. 86).

Tutkielmissa todettiin myös aineistoissa toistuvan käsityksen, jonka mukaan sukupuoli vaikuttaa oleellisesti yksilön toimintaan ja ominaisuuksiin.

Sukupuolia ja sukupuolieroa tuotetaan performatiivisesti niin toiminnan, vuorosanojen kuin kuvaustapojen kautta, minkä myötä naiseus ja mieheys rakentuvat pitkälti toisistaan eroavien tunnuspiirteiden varaan. Sen sijaan, että piirretyt lastenohjelmat näyttäytyisivät vastavoimana sukupuolten vastakkainasetteluun perustuvalla sukupuolijärjestelmälle, ovat ne tukemassa esityksillään ymmärrystä sukupuolesta yksilön toimintaan vaikuttavana ja yksilöä voimakkaasti määrittävänä ominaisuutena. (Sutinen, 2012, s. 111)

Sukupuolen käsitettä, performatiivisuutta ja sukupuoliroolien esityksiä pohdittiin usein tarkkaan ja monipuolisesti. Joissakin tutkielmissa tutkija toivoi tai oletti löytävänsä normeja rikkovia sukupuolen representaatioita, tai esimerkiksi moninaisempia naiskuvia, mutta joutui tuloksissa toteamaan, että normatiiviset ja stereotyyppiset esitykset olivat selvästi enemmistössä.

Tutkimukseni hypoteesina oli, että Alien-tetralogian julisteet tarjoavat norminvastaisen tavan esittää sukupuolta. Hypoteesini pohjautui hyvin pitkälti itse elokuvaan ja Ellen Rippleyn hahmon maineeseen uudenaikaisena ja erilaisena toimintaelokuvien naissankarina. Valitettavasti tutkimukseni on osoittanut hypoteesini lähes täysin vääräksi. Valkokankaalla Ellen Ripley ja koko Alien-saaga saattavat olla uusia ja erilaisia, osin ehkä vielä tänäkin päivänä, mutta elokuvajulisteissa tuota uuden ajan raikasta tuulahdusta ei juurikaan näytetä. (Heimonen, 2016, s. 77)

Yhdyn Holdenin väitteeseen japanilaisten vaatekuvien taipumuksesta, jossa naisrepresentaatiot korostavat sukupuolisia piirteitä erityisen voimakkaasti. Vaikka valitsin analysoitavat kuvat mahdollisimman monipuolisesti ja erilaisia naisellisuuksia löytäkseni, voi japanilaista muotikuvastoa tarkastelemalla todeta, että yltiöfeminiiniset naisellisuusrepresentaatiot hallitsevat. (Taipale, 2015, s. 79)

Suurin osa aineiston tutkielmista keskittyi normatiivisten sukupuolen representaatioiden käsittelyyn, vaikka joissakin tutkielmissa tutkija etsi aineistostaan myös moninaisempia representaatioita. Tämä on ymmärrettävää, sillä visuaalisen kulttuurin tuotteet heijastavat yhteiskunnan sukupuolittunutta luonnetta, ja normatiivisia sukupuolen esityksiä voi löytää ja havaita helposti useimmista visuaalisista aineistoista. Voi kuitenkin pohtia, onko perinteisten sukupuolikäsitysten erittelyn paljous tutkielmissa seurausta myös siitä, että epänormatiivista on vaikeampaa sanoittaa ja määritellä. Annetaanko opiskelijoille tarpeeksi työkaluja ei-normatiivisten sukupuolikäsitysten pohtimiseen?

Rossi (2015, s. 101) muistuttaa, että queer-tutkimus ei ole pelkästään tutkimusta, jonka aiheena on ei-heteroseksuaalisuus, eikä queer ole mitään tarkkaan rajattua ja määriteltyä, vaan epänormatiivisuuden rajat voivat tosiasiansa olla hyvinkin häilyviä. Rossi (2015, s. 21–23) tarkastelee esimerkiksi heteroseksuaalisuuden sisäistä epänormatiivisuutta, johon voisi hänen mukaansa lukea esimerkiksi valitun heterolisääntymättömyyden, parisuhde-elämästä kieltäytymisen tai perheellisyyteen tähtäämätöntä seksiä harrastavat heteronaiset. Karkulehto ja Rossi (2018, s. 51) puolestaan kirjoittavat, että queer-tutkimuksessa on tavoitteena tehdä näkyväksi, että koko yhteiskunta on moninainen, outo ja queer, kun sitä katsoo toisin, tavanomaisesta poikkeavasta näkökulmasta.

4.4 Sukupuolinäkökulma stereotyyppien murtajana

Joissakin aineistonani olevissa kuvataidekasvatuksen tutkielmissa näkökulma oli rajattu vain tietyn sukupuolen representaatioiden tutkimiseen, esimerkiksi naisrepresentaatioihin tai maskuliinisuuden representaatioihin. Tällaisissa tutkielmissa tekijät ovat syventyneet yhden sukupuolikategorian sisäisiin representaatioihin, ja selvittäneet tarkemmin tämän sukupuolikategorian representaatioiden moninaisuutta tai yksipuolisuutta aineiston sisällä.

Pro gradu -tutkielmien tuloksissa tulee esille, että esimerkiksi maskuliinisuus ei ole representaatioiltaan yksinkertainen, tietynlaisia piirteitä tai toimintamalleja sisältävä, helposti selitettävä kategoria, vaan nykyajan maskuliinisuuksia on monenlaisia. Kuten Zaitsev (2012) kirjoittaa tutkielmassaan, ”maskuliinisuudesta onkin puhuttava monikossa” (Zaitsev, 2012, s. 105). Sukupuolikategorioiden representaatioihin tarkemmin syventyvistä tutkielmista käy myös ilmi, että nämä moninaiset representaatiot kertovat paitsi sukupuolikategorioiden sisäisestä moninaisuudesta, myös sukupuolikäsitysten muutoksesta, jota sukupuolten visuaaliset representaatiot ovat osaltaan rakentamassa.

Aineiston tutkielmissa, joissa näkökulma kohdistui yhteen sukupuoleen, tuotiin esille vaihtelua, monimutkaisuutta ja ristiriitaisuuttakin, joita sukupuolikategoriat sisältävät.

Esimerkiksi tyttöyttä ja omakuvia käsittelevässä tutkielmassa tuotiin esille sukupuolen esittämisen ja identiteettien moninaisuus ja omakuvien monitulkintaisuus. Yleistysten ja stereotyyppien korostamisen sijaan tuotiin esille median, sukupuoli-ihanteiden ja vertaisryhmien vaikutus identiteettiprosesseihin.

Kuvissa korostui avoimuus, positiivisuus ja itsenäisyys, mutta myös sulkeutuneisuuden ja jäljittelyn kategorioita sekä niiden erilaisia tapoja kiinnittyä osaksi identiteettiä. Tutkimuksen tuloksena tyttöjen identiteetti rakentuu tiiviissä vuorovaikutuksessa suhteessa vertaisiin ja välitteisesti median sekä kulttuurin rakenteisiin. Omakuvissa ja niiden taustalla olevassa kuvausprosessissa ihanneruumiit ja hyväksyttävät naiseudet ovat etäällä läsnä. Toiminnan ulottuvuudet ovat identiteetin tavoin monitulkintaisia; kuvissa polarisoituu tyttöyden uhriasema ja vahva toimijuus. (Pöysä, 2018.)

Useissa tutkielmissa huomattiin, että visuaalisuuden keinoja hyödynnettiin monipuolisempien sukupuolirepresentaatioiden rakentamisessa. Eräässä tutkielmassa todettiin, että musiikkivideoiden kerroksellisuus ja moninaiset kerronnan keinot mahdollistavat perinteisten katsomisen tapojen ja stereotyyppien rikkomisen.

Tutkimustuloksissa todetaan, että Missy Elliottin musiikkivideoista löytyy sekä stereotyyppisiä horjuttavia, että niitä vahvistavia ja vanhoja stereotyyppisiä korvaavia elementtejä. Musiikkivideo mediana on itsessään perinteisiä katsomisen tapoja rikkova ja etäännyttävä. Tutkimuksessa myös todetaan, että musiikkivideoiden kerroksellisuus, hetkellisyys ja kerronnan moninaiset keinot rikkovat perinteisestä elokuvallista kerrontaa, joka rakentaa sukupuolesta tietynlaista konventionaalista kuvaa. Näin musiikkivideo mediana toimii erilaisena sukupuoliteknologiana, kuin esimerkiksi konventionaalinen elokuva. (Kokko, 2011)

Toisessa tutkielmassa taas eriteltiin huumorivideoiden keinoja esittää stereotyyppisiä maskuliinisuuksia. Kirjoittajan mukaan huumoria käytetään videoissa perinteisiä

käsityksiä vahvistavana keinona, mutta tulkinnasta riippuen se voi myös kyseenalaistaa perinteisiä käsityksiä asettamalla ne naurunalaisiksi.

Maskuliinisuuden kuvaus on videoissa hyvin perinteistä, mutta se haastetaan huumorin avulla. Videoissa asetetaan sellaiset maskuliinisuudet naurunalaisiksi, jotka ovat liian feminiinisiä, vanhoillisia, sosiaalisesti kyvyttömiä ja onnettomia kommunikaatiossa ja machoja äijiä, mutta toisaalta nauretaan myös menestyvän hegemonisen maskuliinisuuden itsekehulle. Osassa huumorivideoista toteutuu vastustus ja kontrollihuumori ja hämmennystä aiheuttavat feminiiniset maskuliinisuudet voidaan käsitellä nauramalla. Samalla kuitenkin tehdään eroa normi- tai hegemoniseen maskuliinisuuteen, joten kyseessä on mielestäni myös ryhmän eli maskuliinisuuksien sisäisestä samastamis – erilaistamisprosessista. Nauramalla muille, voidaan vahvistaa keskinäistä yhtenäisyyden ja yhtenäisen normatiivisen maskuliinisuuden tunnetta. Toisaalta samanaikaisesti, kun vanhalle stereotyyppiselle maskuliinisuuden kuvaukselle nauretaan, se kyseenalaistetaan ja tehdään tilaa vaihtoehtoisille moninaisemmille maskuliinisuuden esittämisen tavoille. (Pitkänen, 2015, s. 96–97)

Stereotyyppisten, normatiivisten maskuliinisuuksien toistamisen voi siis ajatella vahvistavan niitä, mutta stereotyypeille nauraminen voi myös kyseenalaistaa niiden valtaa ja ideaaliasemaa. “Epäonnistuneita” heterouden esityksiä tutkinut Rossi (2015, s. 68–69) kirjoittaa, että luonnollistetussa ja perheideaaliin tähtäävässä heteroudessa epäonnistuminen (kuten valittu heterolisääntymättömyys tai parisuhteesta kieltäytyminen) voi tuoda esille myös normatiiviseen heterouteen pyrkimisen mahdollisen (tragi)koomisuuden ja “kriisiyttää” normatiivista heteroutta. Kenties samalla tavalla hegemonisen maskuliinisuuden esitysten asettaminen naurunalaiseksi voi osoittaa maskuliinisuuden rajallisiin ideaaleihin pyrkimisen koomisuuden. Tutkielmassa ehdotetaan myös, että sukupuolten hierarkkinen järjestys voidaan kyseenalaistaa huumorin keinoin.

Videoissa ei esitetä hegemoniselle maskuliinisuudelle vaihtoehtoisia hyväksyttäviä muotoja, vaan nauretaan hyväntahtoisesti näille machoilta ja äijämäisille maskuliinisuuksien esittämistavoille. Mielestäni videot antavat naisille, mutta myös miehille mahdollisuuden nauraa maskuliinisuuden yliarvostamiselle. (Pitkänen, 2015, s. 96.)

Stereotyyppien esittämisen huumorivideoissa voidaan ajatella myös tuovan esille sukupuolen performatiivisen luonteen. Toisaalta huumorissa on oleellista myös se, kenelle nauretaan – voidaanko ajatella, että naurunalaisena on stereotyyppiajattelu, vai pilkataan jotain ominaisuutta tai ihmisryhmää. Perinteisten maskuliinisuuksien käsittely huumorin avulla ei myöskään automaattisesti tuo esille muunlaisia maskuliinisuuksien mahdollisuuksia, ja vastarintaiset tulkinnat jäävät katsojan vastuulle.

Rossi (2015, s. 87–88) tuo esille visuaalisen kerronnan mahdollisuuksia murtaa stereotyyppisiä representaatioita tutkija Stuart Hallia mukailleen. Näitä tapoja ovat hänen mukaansa kielteisten merkkien korvaaminen myönteisillä, representaatioiden käyttäminen itseään vastaan, ja käytettyjen merkkien merkityksellistäminen uudelleen. Ensimmäiset kaksi tapaa liittyvät representaatioiden materiaaliseen tuottamiseen, eli esimerkiksi taiteen ja median ammattilaiset tai muut visuaalisen kulttuurin tuottajat voivat vaikuttaa stereotyyppisten representaatioiden toisin toistamiseen, kun taas representaatioiden merkityksellistäminen uudelleen on tulkitsijan, katsojan tai lukijan mahdollisuus (Rossi, 2015, s. 87–88).

Tarvitaan siis sekä moninaisempia kuvia, stereotyyppien asettamista kyseenalaisiksi että uudenlaisia tulkinnan mahdollisuuksia, jotta stereotyyppien murtaminen mahdollistuu. Yleistämisen sijaan ihmisiä ja kokemuksia voi tutkia monimutkaisina ja monitulkintaisina. Yhden sukupuolikategorian moninaisten representaatioiden tutkiminen voi osoittaa perinteisten sukupuolikäsitysten rajallisuuden ja tuoda esille sukupuolten sisäisen moninaisuuden. Pro gradu –tutkielmien rajallisissa aineistoissa voidaan huomata myös yksilön sisäinen moninaisuus – kaikki ovat yksilöinä omanlaisiaan, erilaisia ja myös yksilöiden toiminnat ja ominaisuudet ovat muuttuvia ja ristiriitaisiakin.

4.5 Sukupuolen moninaisuus ja queer

Aineistossa oli muutama tutkielma, joissa queer tai sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus oli alusta asti keskeisenä näkökulmana ja käsitteenä. Näissä tutkielmissa lähtökohtana olivat normatiivisuuden ulkopuolella olevien kokemusten ja visuaalisten esitysten esille tuominen. Queer näkökulma tuli esille aineistossa kuitenkin joissain tapauksissa myös vähemmän suorasti.

Joissakin tutkielmissa etsittiin sukupuolijärjestelmää toisin toistavia representaatioita ja pohdittiin, millaiset visuaaliset keinot mahdollistavat queerin esityksen ja tulkinnan. Vogue muotivalokuvia queeristi eli vikuroiden tulkitsevassa tutkielmassa valokuvien queeriyttäviksi piirteiksi nimettiin leikittely, liioittelu ja keinotekoisuus. Tutkielmassa todettiin, että muodin kuvatarinoiden tarkkaan rakennettu fiktiivisyys ei kuvaa todellisuutta, vaan muodin “rooliasuilla”, rakennetuilla kohtauksilla ja liioitelluilla värimaailmoilla voidaan tuoda esille niin kulttuurin kuin sukupuolijärjestelmänkin rakentuneita normeja.

Kokonaisuutena tutkimuksen myötä Vogue queeria strategiaa voidaan kuvata sanalla leikki. Leikin ja huvittelun, camp-ilottelun ja liioittelun kautta muotivalokuvat kykenevät osoittamaan kulttuurin ja muodin heteronormatiivisia rajapintoja. (Mäntylä, 2015, s. 60)

Tutkielmassa huomattiin, että valokuvissa eläimeksi pukeutuminen ja eläimen rooleilla leikittely mahdollisti kulttuurin ja luonnon vastakkainasettelun kyseenalaistamisen. Ihmisyyden eläimellistäminen kääntää huomion siihen, miten esimerkiksi kaksijakoinen sukupuoli ja heteronormatiivisuus on kulttuurisesti rakennettua ja käsitteellistettyä.

Non-human-näkökulmasta voidaan sanoa, että heteroseksuaalinen järjestys ja sukupuolen kaksijakoisuus on itse asiassa epäluonnollista eli queeria. Non-human-drag niin ikään queeruttaa luonnon ja kulttuurin

vastakkainasettelua. Se asettuu ihmisyyden rajapinnalle horjuttaen sen staattisuutta luontoon nähden. Nähdäkseen non-humanilla on vahva potentiaali kumota kulttuurissa vallalla olevat sukupuolen ja seksuaalisuuden teknologiat ja pakottavat rakenteet. Drag toimii tässä suunnannäyttäjänä. Se osoittaa väyliä liukumakohdille ulos hegemoniasta ja näyttäytyy potentiaalisena vikuroinnin taktiikkana. (Mäntylä, 2015, s.56)

Jos queer voi näyttäytyä visuaalisena leikittelynä ja keinotekoisuutena, voiko normien vastaisia ruumiin muokkauksia tulkita queereinä ruumiin esityksinä? Ruumiin muokkausta performanssina tarkastelevassa tutkielmassa todettiin, että ruumiin muokkausta voi ajatella esittämisenä, näkymisenä ja nähdyksi tulemisena. Tutkielmassa eriteltiin tapauksia, joissa plastiikkakirurgian keinoin pyrittiin rikkomaan totuttuja ruumiillisia esityksiä muokkaamalla sukupuoleen, rotuun ja lajiin liittyviä ruumiillisia piirteitä.

Ruumiin muokkauksella voidaan tietoisesti kritisoida tai myötäillä, kuitenkin ideana on optinen näkyvyys. Erilaiset subjektiasemat ja identiteetit (vastustajat, erot, sosiaaliset jaot) avaavat mahdollisuuksia nähdä toisin ja mahdollistavat uusien subjektien ja identiteettien syntyä. Nykyinen ruumiinkulttuuri on sävyltään butlerilaista muutosta. Keskeisintä on sosiokulttuurinen ruumis, investoinnin kohde. Esittäminen ja esitys ovat keskiössä. Rajoja rikotaan toistamalla toisin totuttuja esityksiä, niin sukupuolta kuin rotua, lajiakin. (Laisalmi, 2011)

Taina Kinnusen (2010, s. 236–237) mukaan erityisesti feministisessä tutkimuksessa länsimaisia ulkonäkötekniikoita, kuten kosmeettista kirurgiaa, on tarkasteltu naisten alisteisen aseman ilmentyminä niiden sukupuolittuneiden luonteiden takia. Feministisen tutkimuksen tavoitteena on hänen mukaansa ollut osoittaa se epäsuora kulttuurinen ja diskursiivinen valta, joka tekee erityisesti naisruumiin parantelusta niin sanotusti luonnollista. Toisaalta länsimaisten ruumiin muokkausten voi ajatella olevan vapaasti valittavia hegemonisista sukupuoli-ihanteista huolimatta (Kinnunen, 2010, s. 237).

Kinnusen (2010, s. 237–239) mukaan länsimaissa muoti-ilmiöksi on myös muodostunut ruumiin muokkauksen tapoja, jotka kauneuskäsityksiin mukautumisen sijaan pyrkivät erottautumaan ja jopa kauhistuttamaan. Hän kirjoittaa, että monet tutkijat ovat käsitelleet modernin primitivismin (esimerkiksi rankat tatuoinnit, lävistyksset, polttaminen, venyttäminen) tekniikoita subjektiuden näkökulmasta kauneuskirurgian ”objektiruumiiden” sijaan, sillä niiden tulkitaan horjuttavan sukupuolitettuja kauneusnormeja. Toisaalta voidaan kysyä, onko yksilöllä aina ymmärrystä valinnoistaan, ja missä määrin kulttuurisen ja taloudellisen vallan rakenteet ovat yhteydessä myös valtavirrasta poikkeaviin ruumiin muokkauksen tapoihin (Kinnunen, 2010, s. 239).

Aineistooni kuuluvassa tutkielmassa ruumiin muokkaus liitetään sukupuolen performatiivisuuteen. Tutkielman tekstiä ei löytynyt kokonaisuudessaan verkosta, joten en päässyt tarkastelemaan sen tutkimusasetelmaa tai tuloksia tiivistelmän lukemista tarkemmin. En siis tiedä, käsitelläänkö tutkielmassa eriteltyjä ruumiin muokkausprosesseja identiteettiprojektien kannalta tai pohditaanko siinä plastiikkakirurgisiin toimenpiteisiin liittyviä kulttuurisen ja taloudellisen vallan koneistoja. On kuitenkin kiinnostavaa pohtia, miten queer määrittäyty tällaisiin kulttuuriin ja aikaan sidoksissa oleviin ruumiillisuuden esityksiin. Erityisesti julkisuuden henkilöiden ja esittävien taiteilijoiden ruumiin muokkaus voi olla tiiviistikin yhteydessä heidän uransa taloudellisiin intresseihin, erottautumiseen näkyvyydellä. Ja toisaalta kalliit kosmeettisen kirurgian toimenpiteet ovat harvoille taloudellisesti mahdollisia. Voiko ruumiin muokkaus olla taideperformanssia, joka horjuttaa sukupuolinormeja? Voivatko tällaiset julkisesti näkyvät normatiivisten rajojen rikkomiset olla queerejä esityksiä?

Kuvataidekasvatukseen suuremmin liittyvissä aineiston tutkielmissa käsiteltiin esimerkiksi kuvataidekasvatuksen mahdollisuuksia yhdenvertaisuuden edistämässä ja sukupuolen moninaisuuden teemojen käsittelyä taiteen avulla. Tutkielmissa tuotiin esille, että taiteen tekniikoiden avulla on mahdollista käsitellä asioita, joista voi olla hankalaa puhua. Taide voi tuoda esiin henkilökohtaisia ja kipeitäkin aiheita, mutta taiteen avulla hankalien aiheiden käsittely voi tuntua myös turvallisen etäännyttävältä.

Taiteen kautta voi käsitellä henkilökohtaisia teemoja, mutta toisaalta taiteen kautta käsiteltävää teemaa voidaan etäännyttää henkilökohtaisesta, jolloin hankalan aiheen käsittely voi tuntua helpommalta. Taide näyttääkin toimivan samalla hyvin henkilökohtaisella tasolla, toisaalta siitä turvallisesti etäännyttäen. (Lappalainen, 2013, s. 90)

Sukupuolen moninaisuutta käsittelevän taiteen esittelyn ja taiteilijan tapaamisen todettiin konkretisoivan opiskelijoiden käsityksiä sukupuolen moninaisuudesta. Kun moninaisuus tuodaan näkyväksi osaksi koulun todellisuutta, sen voi huomata koskettavan tavallisia ihmisiä ympärillämme, eikä se jää teorian tai kuulopuheiden tasolle. Normatiivisuuden ulkopuolelle asettuvat samaistumisen ja vuorovaikutuksen kohteet antavat tilaa moninaisemmille olemisen tavoille.

Greyn tapaaminen konkretisoi käsitystä sukupuolen moninaisuudesta: he ovat todellisia ihmisiä eivätkä vain tuolla jossain. Tällainen todellisten ihmisten ja tarinoiden kohtaaminen on varmasti mitä parhain keino tuoda seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta näkyväksi. (Lappalainen, 2013, s. 93–94.)

Rossi (2015, s. 94) kirjoittaa, että visuaalisen kulttuurin kuvastoilla on mahdollisuus tuottaa ihanteita myös kapeiden normien ulkopuolelle, jos opimme katsomaan uusin silmin ja samaistumaan moninaisempiin ruumiillisuuden muotoihin ja tarinoihin. On tuotava esille lisää sellaisia sukupuolten, seksuaalisuuksien, erilaisten ruumiinmuotojen, etnisyyksien ja ikääntymisen representaatioita, jotka mahdollistavat samaistumista ja suhteisuutta myös valtavirtakulttuuria vastaan (Rossi 2015, s. 94). Rossin (2022, s. 9) mukaan uusin silmin katsomisen oppimiseen voi yhdistää myös empatiaa ja tunteiden käsittelyä analyttisen tarkastelun ohella. Hän toteaa, että empatian kokeminen ei liity olemuksellisesti sukupuoleen tai muihin eroihin, vaan empatian kokeminen ja samaistuminen voi kohdistua myös hyvinkin toisenlaisiin ihmisiin kuin mitä itse kokee olevansa.

Tutkielmissa tuotiin esille myös huumorin merkitys samaistuttavuudessa ja vaikeiden asioiden tekemisessä helpommin lähestyttäväksi. Moninaisuuden tuomista osaksi opetusta kokonaisvaltaisesti pidettiin tärkeänä, sillä yksittäiset erilaisuuden esimerkit saattavat luoda vähemmistöjä toiseuttavan asetelman, jossa ne esitetään poikkeamina suhteessa johonkin luonnolliseen. Kumashiron (2002, s. 55–57) mukaan kertaluontoiset erilaisuuden esimerkit saattavat korostaa niiden ulkopuolista asemaa suhteessa normaaliin, ja pelkästään erilaisuuden nimeäminen ei muuta käsityksiämme normaalista. Sen sijaan normaalin määritelmiä tulisi kyseenalaistaa ja laajentaa.

Huumoria ei tule aliarvioida, sillä sen kautta asioista voi tehdä helpommin lähestyttäviä. Huumoria ei kuitenkaan tulisi käyttää vallitsevien stereotyyppien vahvistamiseen. Kun opetuksessa tuodaan esille sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta, haasteena on, kuinka tehdä se niin, että vähemmistöjä ei esitetä poikkeamina jostain luonnollisena pidetystä. Moninaisuus tulisikin ottaa huomioon koko ajan, kokonaisuudessa, ei vain kerta-annoksina. (Lappalainen, 2013, s.90–91)

Joissakin aineiston tutkielmissa queeriä ei nimetty käsitteenä, mutta queer-tutkimukselle ominaisia tavoitteita ja tutkimusasetelmia tuotiin esille. Tutkielmien tavoitteiksi kirjattiin esimerkiksi sukupuolen hierarkioiden ja normatiivisten sukupuolikäsitysten purkaminen.

Tutkimukseni tarkoitus on kyseenalaistaa olemassa olevia luonnollistettuja ja stereotyyppisiä maskuliinisuuden käsityksiä ja tutkia vaatteiden representatiivista luonnetta. Se liittyykin vahvasti feminiiniseen tutkimukseen, sillä tutkimukseni pyrkii sukupuolitetun hierarkian ja epäsymmetrian osoittamiseen ja purkamiseen. (Zaitsev, 2012, s. 8.)

Tutkielmissa tavoitteiksi nimettiin myös esimerkiksi sukupuolia ja seksuaalisuuksia esittävien kuvien merkitysrakenteiden kriittinen analyysi, ja näkymättömien tarinoiden ja vastatulkintojen esille tuominen. Tällainen sukupuolen kriittinen tarkastelu ja sukupuolen performatiivisen rakentumisen osoittaminen on queer-tutkimukselle ominaista.

Tavoitteena on tuoda esiin, purkaa ja kriittisesti analysoida valokuvien merkitysrakenteita ja niiden esittämiä kulttuurisia tarinoita, joiden kautta sukupuoli ja seksuaalisuus muovautuvat. Tutkijan pyrkimyksenä on myös tuoda esiin näkymättömiä tarinoita, avata vastatulkintoja sekä muutoksia hegemonisiin ja stereotyyppisiin sukupuolen, seksuaalisuuden ja parisuhteiden esityksiin. (Harjula, 2008.)

Aineistossa queer nimettiin vain muutamissa tutkielmissa, mutta osassa tutkielmista näkyi queer-tutkimuksen kriittinen ja itsetutkiskeleva tutkimustapa, vaikka queeriä ei käsitteenä mainittukaan. Vaikka monissa representaatiota käsittelevissä tutkielmissa keskityttiinkin lopulta aineistojen normatiivisiin sukupuolen esityksiin, tutkielmien taustoissa tuotiin esille normatiivisuuteen kriittisesti suhtautuvaa ajattelutapaa ja sukupuolen käsitteiden ja vallan rakenteiden monipuolista tarkastelua.

Tutkielmissa, joissa queer ja normatiivisuuden rajojen rikkominen nousivat selkeästi keskiöön, tehtiin näkyväksi queerin visuaalisia keinoja ja niiden vaikutusmahdollisuuksia. Queer tuli esille leikittelynä, liioitteluna ja kerroksellisuutena, sekä erilaisten rajapintojen häilyvyytenä esimerkiksi ihmisyyden ja eläimellisyyden, eri sukupuolten ja rooleilla leikittelyn välillä. Visuaalisen kulttuurin ja kuvataiteen huomattiin tuovan mahdollisuuksia moninaisuuteen samaistumiseen ja henkilökohtaisten aiheiden käsittelyyn turvallisen etäännyttävästi. Queerien esitysten ja kokemusten esille tuominen konkretisoi queer-teorian ajatuksia ja käsitteitä, ja tuo näkyväksi näkymättömissä olleita olemisen tapoja.

5. Pohdinta

Tässä tutkielmassa käsittelin sukupuolentutkimuksen ja kuvataidekasvatuksen tutkimuksen toisiinsa liittyviä teemoja ja tarkastelin sukupuolen, seksuaalisuuden ja queerin määrittymistä kuvataidekasvatuksen aihepiiriin liittyvissä tutkielmissa. Aineistonani käytin Lapin yliopistossa tehtyjä pro gradu –tutkielmia, joiden nimikkeet tai koko tekstit löytyvät verkosta, ja joiden aihepiirit liittyvät sukupuolentutkimuksen, visuaalisen kulttuurin tutkimuksen ja kuvataidekasvatuksen teemoihin. Tutkielmani oli laadullinen tutkimus, ja aineiston analyysimenetelmänä käytin teemoittelua ja lähilukuanalyysia.

Tutkimukseni tuloksena voidaan todeta, että kuvataidekasvatuksen aihepiireihin liittyvissä tutkielmissa sukupuolen ja seksuaalisuuden teemat määrittyvät sekä monipuolisista, normatiivisuuteen kriittisesti suhtautuvista näkökulmista että perinteisen ja kaksijakoisen sukupuolikäsityksen luonnollistavasta näkökulmasta. Tutkielmissa toistui osittain normatiivisuuteen taipuvat ajattelutavat, mutta myös moninaisia sukupuolikäsityksiä ja mahdollisuuksia tuotiin esille.

Joissakin aineiston tutkielmissa sukupuolta ei käsitelty kriittisesti, vaan sukupuolen oletettiin vaikuttavan sisäsyntyisesti esimerkiksi ihmisen toimintaan ja mielenkiinnon kohteisiin. Sukupuoli nostettiin muita eroja tärkeämmäksi, ihmistä vahvasti määrittäväksi ominaisuudeksi. Tutkimusasetelmissa saatettiin esimerkiksi tehdä muutamien henkilöiden kokemusten tai ominaisuuksien perusteella yleistyksiä koko sukupuolesta. Sukupuolitietoisuuden lisääminen ja sukupuolen kriittinen tarkastelu tutkimuksessa olisi tärkeää yliopistossa ja tutkimusprosessien aikana.

Sukupuolen representaatioita käsittelevissä tutkielmissa sukupuolen käsitettä tarkasteltiin usein performatiivisena, ja sukupuolten representaatioiden todettiin esittämisen lisäksi

tuottavan käsityksiä sukupuolista. Suuressa osassa tutkielmia todettiin, että erityisesti perinteisten sukupuoliroolien esitykset korostuivat niiden aineistoissa. Normatiivisia sukupuolen esityksiä ja kaksijakoisia, vastakohtaisuuteen perustuvia sukupuolirooleja eriteltiin ja sanallistettiin monipuolisesti. Vain muutamissa tutkielmissa keskiössä olivat epänormatiiviset ja queerit esitykset tai kokemukset. Keskityttiinkö tutkielmissa normatiivisiin representaatioihin niiden yleisyyden takia, vai onko perinteisten sukupuoliroolien havaitseminen niin paljon helpompaa kuin normatiivisuudesta poikkeavien representaatioiden? Onkin syytä pohtia, annetaanko opiskelijoille tarpeeksi työkaluja ja valmiuksia sanallistaa ja huomata normaalin ulkopuolisuus ja queerit mahdollisuudet.

Joissain tutkielmissa sukupuolinäkökulma toi esille sukupuoliryhmien sisäisen moninaisuuden. Tämä voi purkaa stereotyyppisiä käsityksiä sukupuolista yhtenäisinä, binäärisiin vastakkaisuuksiin perustuvina ryhminä. Ihmisten välisten moninaisten erojen esille tuominen voi moninaistaa käsityksiämme myös esimerkiksi maskuliinisuuksista ja feminiinisyksistä. Sisäsyntyisyyden ja pysyvyyden sijaan ne määrittyvät aina ajasta ja paikasta riippuen. Tutkielmissa huomioitiin visuaalisten esittämisen ja kerronnan tekniikoiden normatiivisuutta rikkovia tapoja. Kuvallisten ilmaisutapojen monimerkityksellisyys toi esille queerin ilmaisun ja queerin tulkinnan mahdollisuuksia. Queer määrittyi tutkielmissa normatiivisuuden kaksijakoisuuden ja rajapintojen rikkojaksi, ja teki näkyväksi moninaisempia olemisen tapoja.

Pohdin paljon tutkimusnäkökulman rajauksen ja tutkielman laajuuden vaikutuksia tämän tutkimusprosessin aikana, niin oman tutkielmani kannalta kuin myös lukiessani ja analysoidessani muiden tutkielmia. Monet asiat, mukaan lukien tutkimuskysymyksen asettelu, aineiston analyysimenetelmä sekä tutkijan subjektiivinen tulkinta, vaikuttavat siihen, millaisia päätelmiä tutkielman lopputuloksina voi olla. Päätelmät suhteutuvat siis tutkimuskysymyksen sekä tutkimuksen laajuuden asettamiin rajoihin.

Kun kävin läpi useita muiden tekemiä tutkielmia ja erityisesti pohdintoja monista tutkimusprosesseista, rajausten ja näkökulmien pientenkin eroavaisuuksien vaikutukset

tutkimusten tuloksiin tulivat konkreettisesti esille. Pro gradu -tutkielman laajuuden rajallisuus on haasteellinen – jollain tavalla on aina rajattava ja kenties karsittava informaatiota, mutta tuloksia on silti todettava ja perusteltava tarpeeksi kattavasti.

Oma tutkimusprosessini oli pitkälti aiheen rajaamisen ja näkökulman pohtimista. Tutkielmani tekeminen jakautui usealle vuodelle ja keskeytyi välillä, ja tämä aiheutti jatkuvaa tutkimusprosessin suunnan pohtimista ja uudelleenmäärittelyä. Aiheeni tuntui välillä haastavan laajalta – minun oli tehtävä yleiskatsaus sukupuolentutkimuksen ja kuvataidekasvatuksen moninaisista teemoista, ja aineistoni tuntui huomattavan suurelta niin määrällisesti kuin tutkielmien aiheiden paljouden kannalta. Kokonaisuudessaan verkosta löytyvien tutkielmien tekstejäkin oli useita satoja sivuja, ja aineiston läpikäymiseen kului paljon aikaa.

Muiden tutkielmatekstien lukeminen kuitenkin kannusti – huomasin, miten monella eri tavalla tutkielmia voi tehdä ja on tehty. Tutkielma on aina subjektiivisen tulkinnan tuotos, ja sen yritin tuoda esille mahdollisimman läpinäkyvästi analyysia kuvailevassa luvussa kertomalla tutkimusprosessistani yksityiskohtaisesti. Ne päätelmät, joita tein aineiston perusteella, ovat vain yksi näkökulma aihepiiriini. Pro gradu -tutkielmia voisi käyttää aineistona monista erilaisista näkökulmista, ja omatkin tulkintani voisivat olla toisenlaisia, jos olisin käyttänyt tutkielman tekoon vielä enemmän aikaa tai keskittynyt hieman erilaisiin näkökulmiin.

Näen tutkielmani tulokset merkityksellisenä erityisesti kuvataideopettajien koulutuksen kannalta. Taiteella ja kuvataideopetuksella on mahdollisuuksia käsitteellistää sukupuolen moninaisuutta ja edistää syrjinnän vastaista ja normatiivisuutta kritisoivaa ajattelua ja käytäntöjä. Taide voi tehdä näkyväksi moninaisia ja uudenlaisia olemisen tapoja, ja uusin silmin katsomisen opettaminen voisi opettaa monipuolisempiin tulkintoihin. Tuloksista tuli kuitenkin myös esille, että sukupuolen kriittiseen tarkasteluun, epänormatiivisuuden tunnistamiseen ja nimeämiseen tarvitaan vielä työkaluja. Queer-tutkimuksen ja feministisen pedagogiikan sisältöjä tarvittaisiin siis keskeisempään asemaan kuvataideopettajien koulutuksessa.

Tutkielmani esittelee näkökulman siihen, miten kuvataiteen ja sukupuolentutkimuksen aiheiden yhteyksiä on käsitelty Lapin yliopiston pro gradu -tutkielmissa. Aineistoni perusteella voi kuitenkin todeta, että joitakin näkökulmia on käsitelty vähemmän kuin toisia. Mahdollisia kiinnostavia jatkotutkimusaiheita voisikin olla esimerkiksi taideteosten ja visuaalisen kulttuurin queerien representaatioiden tarkempi tarkastelu. Millaista epänormatiivisuuden näkyvyyttä on viimeaikaisissa visuaalisen kulttuurin esityksissä?

Myös feministisen ja queerin pedagogiikan yhteyttä kuvataidekasvatukseen alaan olisi syytä tutkia tarkemmin. Millaisia ovat taiteen tulkinnan ja keskustelun tekniikat, jotka tuovat esille normatiivisuudesta poikkeavia ajattelutapoja? Miten esimerkiksi sukupuolen moninaisuutta tai ulkopuolisuuden kokemuksia voi tehdä tai on tehty näkyväksi taiteen avulla? Millaisia käsityksiä kuvataideopettajiksi opiskelevilla tai alalla työskentelevillä on sukupuolitietoisuuden huomioimisesta kuvataideopetuksessa? Millaisia pedagogisia keinoja ja taidekuvia käytetään viime aikoina yleistyneissä queer-näkökulmaa esille tuovissa museo-opastuksissa tai näyttelyissä? Tarvitsemme moninaisia näkökulmia kuvataidekasvatuksen tutkimuskentälle, jotta koulutuksen intersektionaaliset ja queerit mahdollisuudet kehittyisivät ja konkretisoituisivat.

Lähteet

- Ahmed, W. & Eid, M. (2018). Antirasistinen koulu – kaikkien koulu? Teoksessa Laukkanen, Miettinen, Elonheimo, Ojala & Saresma (toim.), *Feministisen pedagogiikan ABC: Opas ohjaajille ja opettajille*. Vastapaino.
- Autio, I. (2016). *Miehisuus peleissä: Miesten ja maskuliinisuuden representaatio videopelin kansikuvituksissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).
- Bardala, J. (2008). *Tyylikäsi pukeutuja: kuluttajien mielipiteet tyylikkään malliston suunnittelun lähtökohtana*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).
- Chan, C. & Howard, L. (2018). When queerness meets intersectional thinking: revolutionizing parallels, histories and contestations. *Journal of homosexuality*, 67(3), 346–366.
- Getsy, D. (toim.) (2016). *Queer*. Whitechapel Gallery. The MIT Press.
- Greteman, A. (2017). Helping Kids Turn Out Queer: Queer Theory in Art Education. *Studies in Art Education*, 58(3), 195–205.
- Haapamäki, E. (2017). *Nais- ja mieskuvat peruskoulun viidennen luokan oppilaiden piirustuksissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto). <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201705291192>
- Halberstam, J. (2011). *The Queer Art of Failure*. Duke University Press.
- Harjula, R. (2008). *Maistraatti on homoille – rakkaus heteroille: sukupuolen ja seksuaalisuuden esitykset 9. luokan uskonnon oppikirjojen kuvissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Heimonen, K. (2016). *I'm the Monster's Mother – Visuaaliset keinot sukupuolen representoimisessa Alien-tetralogian elokuvajulisteissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto). <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201606141212>

Hekanaho, P. (2010). Queer-teorian kummia vaiheita. Teoksessa Saresma, Rossi & Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen*. Vastapaino.

Hänninen, J. (2014). *Suomi-brändi & visuaaliset symbolit*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Ikonen, M. (2009). *Väkivalta tulee iholle: Tobias Beecherin via dolorosa televisiosarjassa kylmä rinki*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Joutsela, M. (2008). *Pakkaus mielikuvamediana: kahvipaketti tutkimuskohteena*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Juhila, K. Teemoittelu. Teoksessa Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Haettu 25.5.2022 osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus>

Juopperi, I. & Vallisto, T. (1999). *Mieskuva Walt Disney'n menestyneimmissä kokoillan piirroselokuvissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Juozapaityte, D. & Koskela, M. (2010). *Lifestyle advertisements in South Korea*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Kaartinen, K. (2004). *Maskuliinisuus skeittivideossa: tapaustutkimus videosta "Sorry"*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Kaiku, A. (2010). *Onko sukupuolella väliä? : tasa-arvo Suomessa ja tekstiiliteossarjassa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Karjalainen, P. (2015). *Elämä taiteessa ja taide elämässä - Frida Kahlon ja omakuvien tarkastelua feministisen estetiikan ja feminismin valossa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Karkulehto, S. & Rossi, L-M. (2018). Queer – avoimuuden ja moninaisuuden opetusta toisin. Teoksessa Laukkanen, Miettinen, Elonheimo, Ojala & Saresma (toim.), *Feministisen pedagogiikan ABC: Opas ohjaajille ja opettajille*. Vastapaino.

Karttunen, Saara. (2018). *Tubetähteyden rakennuspalikat mansikkkan vlogikanavalla*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Kassinen, P. (2008). *Sukupuolten sota: world of warcraft -pelin sukupuoli-ideologia*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Kinnunen, T. (2010). Sukupuolen ja seksuaalisuuden ruumiillinen muoto-oppi. Teoksessa Saresma, Rossi & Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen*. Vastapaino.

Knif, L. & Kairavuori, S. (2020). Student Teachers Building a Sustainable Future Through Constructing Equality in Visual Arts Education. *Discourse and Communication for Sustainable Education*, 11(1) 74–90. <https://doi.org/10.2478/dcse-2020-0008>

Kokko, L. (2011). *Nukke ja narttu: naisrepresentaatiot Missy Elliottin musiikkivideoissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Korppila, K. (2008). *Sukupuolen performatiivinen rakentuminen nuorten tekemissä kuvissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Korvajärvi, P. (2010). Sukupuolistunut ja sukupuolistava työ. Teoksessa Saresma, Rossi & Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen*. Vastapaino.

Kumashiro, K. (2002). *Troubling education: queer activism and antioppressive education*. RoutledgeFalmer.

Kuosmanen, T. (2013). *Kasvoton sotilas ja puuttuva nainen: sukupuolen representaatiot Suomen puolustusvoimien rekrytointijulisteissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto). <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201305161120>

Kässi, A. (2018). “*KAIKKI ON HELPOMPAA, JOS OOT HYVÄ JÄTKÄ*”: tutkielma pelaavien naisten subjektiudesta verkkopeliympäristössä. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Laisalmi, P. (2011). *Ruumiin muokkaus performaationa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Lapin yliopisto. (2018) Taiteiden tiedekunnan opinto-opas 2018–2020. Tolppi (toim.) Lapin yliopistopaino. <https://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=27b34912-2e28-4af1-8439-06619ca16d24>

Lapin yliopisto. (2016) Taiteiden tiedekunnan opinto-opas 2016–2018. Tuomaala (toim.) Lapin yliopistopaino.

Lapin yliopisto. (2015) Taiteiden tiedekunnan opinto-opas 2015–2018. Tuomaala (toim.) Lapin yliopistopaino. <https://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=e68b6cfa-1c97-41c5-b870-2ec0154b1255>

Lapin yliopisto. (2014) Taiteiden tiedekunnan opinto-opas 2014–2015. Tuomaala (toim.) Lapin yliopistopaino. <https://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=56ee7e27-f362-45b5-a5a1-61189c2c8e81>

Lapin yliopisto. (2013) Taiteiden tiedekunnan opinto-opas 2013–2015. Tuomaala (toim.) Lapin yliopistopaino. <https://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=3780ff6f-ea6d-4205-a3d1-c3638523aabf>

Lapin yliopisto. (2012). Kasvatustieteiden tiedekunnan opinto-opas 2012–2014. Autti & Mella (toim.) Lapin yliopistopaino. <https://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=d6b1d3d7-3913-4d19-9a21-ae7c4f802c8e>

Lappalainen, M. (2013). *Lupa näkyä, lupa puhua: Kris Grayn taidetekoja sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Leemann, L. & Virrankari, L. (2022). Nuorten osallisuuden kokemus ja siinä tapahtuneet muutokset vuosina 2019–2021: ovatko erot kasvaneet koronaepidemian aikana? Teoksessa: Kekkonen, Marjatta ym. (toim.) *Poikkeuksellinen nuoruus korona-aikaan, Nuorten elinolot -vuosikirja 2022*. Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL), 152–166.

Lepomäki, H. & Puljumäki, J. (2007). *Sekäettä: -Unisex-ilmio mallistosuunnittelussa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Leinonen, K. (2013). *Kohtaamisia – toiseuden rakentuminen märkälevymuotokuvissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Luukkonen, S. (2006). *Sukupuoliroolit suomalaisen elokuvan koulukuvauksissa vuosina 1930–2005*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Lämsä, S. (2009). *Sukupuolittunut väri*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Matala, R. (2004). *Sukupuolittuneet kyborgit vaatetussuunnittelun haasteena: malli älyvaatesuunnittelun tueksi*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Miettinen, A. & Walkeajärvi, S. (2011). *Kuvataideopettajiin suhtautuminen työyhteisössä*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Mikkonen, A. (2011). *Kamppailun, kurituksen ja kauhun kuvat ; väkivallan merkitykset Kumpujen yöstä -teoksen kuvituksissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Mylykoski, K. (2012). *Jos olisin leikisti joku muu : viisi- ja kuusivuotiaiden lasten haaveminäpiirustuksiin vaikuttavat tekijät*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Mäkiranta, M. (2000). *Ambitious bitch/indolent nymph: katseen politiikan ja multimediateoksen naisrepresentaation tarkastelua*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Mäntylä, S. (2015). *Queer Vogue: sukupuolen ja seksuaalisuuden vikuurit representaatiot huippumuodin kuvatarinoissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Nakamura, R. & Wirman, H. (2005). *Sukupuoliset tietokonepelaamisen tavat: naistutkimuksellisia, fenomenologisia ja sosiologisia näkökulmia pelitutkimukseen*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Naskali, P., & Kari, S. (2020). Teachers-to-be studying gender and sexual diversity. *Women's Studies International Forum*, 80 (May-June).
<https://doi.org/10.1016/j.wsif.2020.102360>

Nguyen Huynh, P. (2018). *Representations of masculinities in the confessional talk show : A case study of the dating show "Ban Muon Hen Ho?"*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Nikkilä, A. (2015). *"Kellää elämä ei oo täydellistä": Median ja ihanteiden kohtaaminen kuudesluokkalaisten omakuvissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Ojala, H. (2018). Feministisen pedagogiikan teoreettisia suuntauksia. Teoksessa Laukkanen, Miettinen, Elonheimo, Ojala & Saresma (toim.), *Feministisen pedagogiikan ABC: Opas ohjaajille ja opettajille*. Vastapaino.

Ortiz-Nieminen, O. (2016). Kiero katse Kristukseen. Queer-teologisia näkökulmia nykytaiteen kummallisiin Jeesus-hahmoihin. *Tahiti* 03/2016.

Paasonen, S. (2010). Sukupuoli ja representaatio. Teoksessa Saaresma, Rossi & Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen*. Vastapaino.

Pajari, A. (2010). *Sukupuoli ja sen representaatiot Tatu ja Patu -kirjasarjassa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Pieskä, L. (2015). *Kannon päällä viattomasti istuva lettipää : naiseuden tuottaminen aapiskuvituksessa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Pikki, L. (2015). *Piirretyn perheen poikkeukset: Sukupuoliroolit ja ruumiillisuusrepresentaatiot*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Pilcher, A. (2017). *A Queer Little History Of Art*. Tate Publishing, London.

Pippuri, P. (2014). *Mitä sanoo miesope? Mies kuvataideopettajana naisistuneella alalla*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Pitkänen, P. (2015). *Maskuliinisuuden representaatiot Justimusfilmsin huumorivideoissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto). <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201510191340>

Pohjoisaho, S. (2006). *Naishahmot elektronisten pelien kansikuvissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Puputti, E & Ryhänen, A. (2018). *Eri sukupuolisten nuorten kokemuksia koulun kuvataidekasvatuksesta suhteessa heidän vapaa-ajan kuvakulttuureihinsa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto). <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201811301495>

Pyykkönen, L. (2016). *Tissitelineitä vai toimijoita? : naisrepresentaatiot toimintaseikkailupelien läpipeluuvideoissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Pöysä, H. (2018). *#selfie – Tyttöjen seksuaalisen ja ruumiillisen identiteetin rakentuminen omakuvissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Raudaskoski, A. (2018). Queer Should Be Here – Queering Finnish Art Education. Teoksessa Suominen A. & Pusa T. (toim.). *Feminism and Queer in Art Education*. Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu, Aalto Arts Books.

Ronimus, J. (2015). *Sukupuolten representaatiot Salatut Elämät -televisiosarjassa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Rossi, L-M. (2022). Kohti ongelmia korjaavaa ajattelua. *Kide: Lapin yliopiston tiede- ja taidelehti* 1/2022, (s. 8–9). Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022051034142>

Rossi, L-M. (2021). Intersektionaalisuus – kun sukupuoli ei riitä. *Niin & näin : filosofinen aikakauslehti*, 28(1), 74–75. <https://netn.fi/node/7963>

Rossi, L-M. (2017). Hauras, korjaava ja parantumaton queer: Katse ylpeyden, normatiivisuuden ja (uus)häpeän aikoihin. *SQS : Suomen queer-tutkimuksen seuran lehti*, 11(1), 1–18.

Rossi, L-M. (2015). *Muuttuva sukupuoli: Seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa*. Gaudeamus Oy.

Rossi, L-M. (2001). *Kuvista toisin sanoin: Feministikatsojan näkökulmia*. Lasipalatsi.

Rusanen, A-L & Sippola, J. (2012). “No onko se orava mies vai nainen?”: sukupuoli alkuopetuksen matematiikan ja äidinkielen oppikirjoissa. (Opinnäyte, Lapin yliopisto). <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201206271195>

Saaranen-Kauppinen, A & Puusniekka, A. (2006a). Aineisto- ja teorialähtöisyys. *KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto (verkkojulkaisu)*. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Haettu 17.10.2022 osoitteesta https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L2_3_2_3.html

Saaranen-Kauppinen, A & Puusniekka, A. (2006b). Teemoittelu. *KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto (verkkojulkaisu)*. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Haettu 17.10.2022 osoitteesta https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_4.html

Santala, J-P. (2011). *Miehen mallit: semioottinen analyysi ruumiillisuuden esittämisestä mainoskuivissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Saresma, T. (2018). Intersektionaalisuus – erot ja hierarkiat opettamisessa. Teoksessa Laukkanen, Miettinen, Elonheimo, Ojala & Saresma (toim.), *Feministisen pedagogiikan ABC: Opas ohjaajille ja opettajille*. Vastapaino.

Seppälä, E. (2015). *Kuvataide, pojat ja yläkoulu: poikien kuvataidesuhdetta etsimässä*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto). <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201509011287>

Sillanpää, S. (2008). *Esineiden merkitysten muodostajat: tutkimus esineisiin kohdistuvista merkityksistä fenomenologista lähestymistapaa käyttäen*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Sillmann A. (2011). AbEx and Disco Balls: In Defence of Abstract Expressionism, II. Teoksessa Getsy D. (toim.) *Queer*. Whitechapel Gallery. The MIT Press.

Sula, M. (2017). *Lasten toimijuuden representaatiot uusimpien aapisten kuvituksissa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Suominen A. & Pusa T. (toim.) (2018). FAQ What? What the FAQ? *Feminism and Queer in Art Education*. Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu, Aalto Arts Books.

Suominen, A., Pusa, T., Raudaskoski, A. & Haggrén, L. (2019). Centralizing queer in Finnish art education. *Policy Futures in Education*, 18(3), 358–374. <https://doi-org.ezproxy.ulapland.fi/10.1177/1478210319837836>

Sutinen, T. (2012). *Sukupuolten representaatiot lastenohjelmissa: diskurssianalyttinen tutkimus viikonloppuaamujen suomenkielisistä piirretyistä*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto). <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201210311235>

Takemoto, T. (2016). Queer Art / Queer Failure. Julkaisussa *Art Journal (New York. 1960)*, Vol.75(1), 85–88.

Taipale, T. (2015). *Söpöjen maailmasta kohti kypsempiä naisrepresentaatioita?: Japanilaisten naistenlehtien vaatekuvien konstruoimia naisellisuuksia*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto). <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201506111146>

Tervo, L. (2017). *Representations of the female snowboarders in Instagram – Finding the women snowboarding culture*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Terävä, H. (2019, 30. marraskuu). *Joka neljäs seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluva yläkoululainen kokee kotonaan fyysistä väkivaltaa*. YLE. Haettu 16.11.2020 osoitteesta <https://yle.fi/uutiset/3-11089142>

Toivonen, T, Nieminen, E, Orjala, A & Walder, C. (2023, 1. helmikuu). *Aktivisti Kasper Kivistölle tuli itku, kun translaki meni läpi: ”Aika hurja fiilis, kuin olisi olympiakultaa saanut”*. Yle.fi. Haettu 10.2.2023 osoitteesta <https://yle.fi/a/74-20015880>

Torvinen-Määttä, M. (2004). *Jotain huomautettavaa? : sukupuolten välistä tasa-arvoa loukkaava lehtimainonta Mainonnan eettisessä neuvostossa*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto)

Tuomi, E. (2011). *”Vapaasti vähemmistöope”*: Tutkimus seksuaalivähemmistöihin kuuluvista kuvataideopettajista heteronormatiivisessa koulussa. (Opinnäyte, Lapin yliopisto)

Tuomi, K-T. (2008). *Tyttö joka olen, nainen joksi kasvan : 12-vuotiaiden tyttöjen sukupuolirooli-identiteetti kuvin ja sanoin tarkasteltuna*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto)

Vanhanen, E. (2015). Lähiluku muistelukirjoitusten analyysimenetelmänä: Pöysä, Jyrki 2015: Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. 159 sivua. Liitteet 122 sivua. *Elore*, 22(2). <https://doi.org/10.30666/elore.79237>

Vidén, S. & Naskali, P. (2010). *Sukupuolitietoisuus Lapin yliopiston opettajankoulutuksessa: Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 22*. Lapin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta, Sukupuolentutkimusyksikkö.

Vilminko, O. (2014). *Susikuvien semioottista tulkintaa: suomalainen sotienjälkeinen kuvataide ihmisen ja luonnon suhteen kuvaajana*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Vuori, J. Laadullinen sisällönanalyysi. Teoksessa Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Haettu 25.5.2022 osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus>

Vuorinen, J. (2006). *Mieheyden ja naiseuden tuolla puolen: sukupuolen representaatioita science fiction -elokuvassa Lipton Cockton in the Shadows of Sodoma*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Vänskä, A. 2006. *Vikuroivia vilkaisuja: Ruumis, sukupuoli, seksuaalisuus ja visuaalisen kulttuurin tutkimus*. Gummerus kirjapaino OY.

Vänskä, A. 2007. Vikuroiva teoria? Taidehistoria, visuaalisen kulttuurin tutkimus ja queer-teoria. Teoksessa Rossi & Seppä (toim.) *Tarkemmin katsoen: Visuaalisen kulttuurin lukukirja*. Gaudeamus Helsinki University Press.

Wolfgang, C. & Rhoades, M. (2017). First Fagnostics: Queering Art Education. *The Journal of Social Theory in Art Education (Online)*. Vol 37, 72–79.

Xie, J. (2014). *Self-presentation and gender of chinese overseas students in social media: a case study of Sina Weibo*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto).

Zaitsev, D. (2012). *Miehet hameissa: vaatekuvien maskuliinisuuden representaatioita*. (Opinnäyte, Lapin yliopisto). <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201206111164>